

TÜFEK MİKROP VE ÇELİK
JARED DIAMOND

Önsöz

MS 1500'lü yıllarda Avrupalı sömürgeciler dünyaya yayılmaya başlarken farklı kıtalardaki halklar arasında teknoloji ve siyasal örgütlenme bakımından büyük farklılıkların bulunduğu anlaşılmıştır. Son buzul çağına sonuna (MÖ 11.000) kadar bütün kıtalardaki bütün halklar avcılık ve toplayıcılık ile geçiniyorlardı. MÖ 11.000- MS 1500 yılları arasında farklı anakaralardaki farklı halklar farklı hızda gelişim göstermiştir. Avustralya ve Amerika yerlileri avcı ve toplayıcı iken, Avrasya halklarının büyük bölümü ile Güney Amerika ve Sahra'nın güneyinde yaşayan halklar tarım, hayvancılık, metal işleme teknolojisi, karmaşık siyasal örgütlenme becerilerini geliştirmişlerdir. Avrasya da yaşayan kabilelerin ekonomik ve sosyal alanı düzenleme biçimleri (yazı, bronz alet yapımı, taş yontma yöntemleri vb) diğer bölgelerdeki halkalara göre tarihsel olarak çok erken evrede gerçekleşmiştir.

Bu kitap şu soruya cevap aramaktadır: "İnsanlar neden farklı kıtalarda farklı hızda gelişti?"

Tarihin seyrini bu hız farklılıkları (tarihsel yörünge farklılıkları) oluşturur ve kitap da bu farklılıkların günümüze yansımalarını, bu mirasın özellikle Avrupalı olmayan halklar arasındaki karşılıklı etkileşimlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Yazar, insan topluluklarındaki coğrafi farklılıkları inceleme amacını ; belirli bir insan topluluğunu bir başkasıyla karşılaştırıp onu göklere çıkarmak değil, yalnızca tarihte nelerin olup bittiğini anlama çabası olarak belirtmektedir.

MS 1500 den sonraki yıllarda Avrupalı kaşifler insan topluluklarının teknoloji ve siyasal örgütlenme açısından farklı oluşlarının nedenlerini, doğuştan gelme yeteneklere bağlı olarak açıklamışlardır. Özellikle Darwin'den sonra bu tezin sahipleri, teknolojik açıdan ilkel halkların maymunu atalardan gelen insan soyunun kalıntıları olduğu, sanayileşmiş toplum temsilcilerinin bu halkları yurtlarından kovmasını evrim teorisinin "uy ya da yok ol" ilkesiyle savunmuşlardır. Daha sonraki yüzyıllarda genetik biliminin bulguları da Avrupalıların Afrikalılardan, Avusturya yerlilerinden daha zeki olduklarını ileri süren tezler için dayanak olarak kullanılmıştır. Özellikle Avustralya bu tezin savunucuları için iyi bir kanıt oluşturmaktadır. Aynı coğrafyada (aynı çevre koşulları) yaşayan iki halk farklı gelişim evrelerine sahiptir. Bu bölgede yaşayan yerli halk en az 40.000 yıldır avcı ve toplayıcı kabileler olarak hala yaşarken, beyaz göçmenler sadece bir yüzyıl içinde okuryazar, sanayileşmiş, demokratik, metal alet kullanan, yiyecek üretimine dayanan bir toplum yaratmışlardır.

Ancak insan toplulukları arasındaki teknolojik farklılıklarla paralellik gösteren zeka farklılıklarının varlığı bilimsel olarak kanıtlanmamıştır. Çünkü birbirleriyle karşılaştırılan halklar arasında toplumsal çevre ve eğitim olanakları bakımından var olan farklılıklar, teknolojik farklılıkların zeka farklılıklarından doğduğunu sınamayı zorlaştırmaktadır. Yani beyaz olmayan halkların zekalarında var sayılan genetik bozukluk saptanamamış; hatta çevrelerindeki nesnelere ve insanlarla daha ilgili oldukları, daha zeki, daha uyanık ve daha dışavurumcu oldukları tespit edilmiştir. (Uzak köylerden kentlere gelen yerliler batılılara aptal görünürken; sık ormanlarda geçit bulmak gibi basit ! bir işi bile beceremeyen batılılar da yerlilere aptal görünmektedir.

Geleneksel toplumlarda zeki insanların kendilerini ölüm tehlikelerinden (yiyecek bulma, cinayet, kabile savaşları gibi) koruma olasılığı topluluğun daha az zeki olanlarına göre yüksektir. Oysa geleneksel Avrupa toplumlarında karşılaşılan can kayıplarından (çoğunlukla salgın hastalık) korunma nedenlerinin zeka ile ilgili değil vücut kimyasının genetik direnciyle ilgili olduğu tespit edilmiştir. Aynı şekilde yerli toplulukların çocukları zihinsel gelişim açısından doğa koşullarında uyarı ve etkinliklerin fazla olması nedeniyle üstün düzeyde ortalama zihinsel işleve sahipken; Avrupalı ve Amerikalı çocuklar ise zamanlarının çoğunu edilgen (radyo, tv) faaliyetlerle geçirerek gelişmişliğin kötü etkisine maruz kalmaktadır.

Yine de bu tespitler, Avrupalıların genetik şanssızlıklara ve gelişmişliğin zararlarına karşın, yerlilerden teknolojik bakımdan neden üstün olduklarını açıklamamaktadır. Avrupalıların başka halkları egemenlikleri altına almalarına olanak sağlayan (silahlar, bulaşıcı hastalıklar, çelik aletler, mamul ürünler) etkenler sonucu belirlemekte ve silahların, mikropların ve çeliğin neden Afrikalılara değil de Avrupalıların payına düştüğünü tam açıklayamamaktadır. Genelde

ilk olma bir üstünlük taşımaktadır. O halde ilk insanın evrimleştiği Afrika kıtası neden daha önce çeliği bulamamış, avcılık ve toplayıcılık evresini aşamamıştır.

Dünya tarihini bu genel perspektif içinde ele alan nedensellik ilişkilerini böyle kurgulayan bir tarih bilimi ne yazık ki mevcut değildir. Çevre bilimci coğrafyacılar, kültürel insan bilimciler, bitki ve hayvanların evcilleştirilmesini inceleyen biyologlar, bulaşıcı hastalıkların insanlık tarihini nasıl etkilediğini inceleyen bilim adamları dünya tarihinin bu karanlık noktalarına kısmi cevaplar bulmuşlardır fakat büyük sentez hala tamamlanamamıştır. Bu kitap;

- İnsan atalarımızın Afrika'dan öteki kıtalara nasıl yayıldıklarını,
- Son 13.000 yıl içinde çevresel koşulların avcı ve toplayıcı kabilelerden imparatorluklara kadar çok çeşitli yaşam biçimlerini oluşturmadaki etkisini,
- Farklı kıtalardaki halkların dramatik karşılaşmalarını,
- Avcılık ve yiyecek toplayıcılığından yiyecek üretimine geçiş sürecinin bölgesel farklılıklarla ilişkisini,
- Bu üretim sürecinin dünya kıtalarında yayılma hızı ve mikroplarla bağlantısını,
- Kalabalık nüfuslu toplumlarda görülen mikropların evrimini,
- Halklar arasındaki mikrop değişiminin eşitsizliğini,
- Yazı ve coğrafya ilişkisini, bugün dünya nüfusunun üçte birini oluşturan ve ekonomik gücün merkezi hale geldiği ülkelerin nasıl biçimlendiğini,

evrimsel biyoloji-jeoloji-iklimbilim yöntemleriyle insanlık tarihinin gelişme evrelerinin anlaşılmasına dair bir çerçeve sunmaktadır.

Tek bir cümle ile kitabın temel savı şöyle söylenebilir; tarih farklı halklar için farklı yönde gelişti ama bu çevresel farklardan dolayı böyle oldu biyolojik farklılıklardan ötürü değil.

CENNETTE

Modern tarih, fetihle, dünyanın Avrupalılar tarafından fethiyle şekillendi. Yeni Dünya'ya gelen ve yerli nüfusun büyük bir kısmını yok eden birkaç yüz İspanyol fatihi bu fethi öncülük etti. Peki, başarılarının sırrı neydi?

Avrupa kökenli insanlar, o zamandan bu yana aynı şekilde, askeri güç, ölümcül mikroplar ve gelişmiş teknoloji ile dünyaya hakim oldular. Fakat bu avantajları başlangıçta nasıl elde etmişlerdi? Dünyada bu kadar çok eşitlik nasıl ortaya çıktı? Sahip olanları sahip olmayanlardan ayıran nedir?

İşte bu soruların yanıtlarını arayan Jared Diamond'ın, eşitsizliğin kökenlerini ortaya çıkartmak için yürüttüğü araştırma Papua Yeni Gine'nin yağmur ormanlarında başladı. Yeni Gine'de en azından kırk bin yıldır insanlar yaşamakta. Kuzey ve Güney Amerika kıtalarında olduğundan çok daha uzun bir süre. Yeni Gineliler dünyanın kültürel olarak en çeşitli ve uyum sağlayabilen insanlarından biri. Peki, neden modern Amerikalılardan çok daha fakirler?

Bu soru Diamond'a, otuz yıldan fazla bir süre önce, kumsalda karşılaştığı Yali adındaki, bir adam tarafından sorulmuştu.

"Beyaz adamın bu kadar çok kargosu varken, neden biz Yeni Ginelilerin bu kadar az?"

Yeni Gineliler kargo kelimesini, ülkelerine ilk defa batılılar tarafından getirilen eşyaları, tarif etmek için kullanmışlardı. Kargo birçokları tarafından beyaz adamın kudretinin bir kanıtı olarak görülüyordu. Kargoya neredeyse dinsel bir saygı ile yaklaşıyorlardı.

Yali'nin sorusu gerçekten şaşırtıcıydı. Çok basit ve açık bir soru gibi görünüyordu. Kolay ve apaçık ortada olan, bir cevabı olmalıydı ama Diamond'ın bu sorunun cevabının ne olduğu konusunda hiçbir fikri yoktu. Batılı koloniciler tipik olarak gücün ırk tarafından belirlendiğine inanıyordu. Kendilerini yerli halktan genetik olarak, daha üstün görüyorlardı. Onlara göre, batılların bu kadar çok kargosu varken Yeni Ginelilerde bu kadar az olması, doğal bir şeydi.

Ancak Diamond'a göre ırk üzerinden yapılan, bir açıklama çok anlamsızdı. Yeni Ginelilerin genetik olarak daha az gelişmiş olmalarına inanmasını engelleyecek, gerçekten akıllı birçok Yeni Gineli tanıyordu. Peki, bu yetenekli insanlar neden metal aletleri icat etmedi, büyük şehirler kurmadı ya da çağdaş uygarlığa ait araçları geliştirmediler?

Amerika, dünyanın en zengin ve en güçlü ülkesi. Birçok Yeni Gineli'nin hayal edebileceğinden çok daha fazla kargo ile tıka basa dolu. Peki ama neden? Yali'nin öğrenmek istediği buydu. Nasıl oldu da dünyalarımız birbirinden bu kadar farklı hale geldi?

Diamond, Yali'nin sorusunun başta görüldüğünden çok daha büyük ve karmaşık olduğunu fark etti. Soru gerçekten eşitsizliğin kökenleriyle, insanlık tarihinin kendisi kadar, eski bir meseleyle ilgiliydi. Antik zamanlardan beri neden bazı toplumlar diğerlerinden daha hızlı geliştiler? Dünyanın büyük bölümünde insanlar kendilerine bir yaşam kurma çabalarının başındayken, Mısırlıların büyük piramitleri inşa etmelerine, olanak veren şey neydi? Yunanlılar nasıl oldu da, bu kadar gelişmiş bir medeniyet kurdular? Romalılar? Mayalar?

Tüm büyük medeniyetlerin ortak bazı noktaları var; gelişmiş teknoloji, büyük nüfus ve iyi düzenlenmiş iş gücü. Eğer bunların nasıl ortaya çıktığını anlarsanız tarihin akışı içinde bazı toplulukların neden diğerlerinden daha hızlı geliştiği anlaşılabilir. Eşitsizliğin nereden geldiğini anlamak için Diamond'ın eşitsizlikten önce, tüm dünyadaki insanların aşağı yukarı aynı şekilde yaşadığı bir zamanı belirlemesi gerekiyordu.

Saati binlerce yıl geriye, ilk uygarlıklardan daha öncesine çevirmek durumundaydı, tarih öncesine, on üç bin yıl önce. Son Buzul Çağı'nın tahrip edici etkileri artık bitmişti. Dünya daha sıcak ve nemli hale geliyordu. İnsanlığın geliştiği bölgelerden biri Orta Doğu'ydu. On üç bin yıl önce daha çok ormana ağaca ve bitkiye sahip olan Orta Doğu bugünkünden çok daha az kuraktı.

Buradaki insanlar o zamanlar dünyadaki tüm diğer insanlar gibi yaşıyorlardı gezici küçük gruplar halindeki avcı-toplayıcılar (hunter gatherer) olarak. Genelde hareket halindediler, avlayacak hayvan ya da toplayacak yiyecek buldukları yerlere barınaklar kuruyorlardı. Bu barınaklarda haftalarca ya da aylarca kalabiliyorlardı. Fakat mevsimler değiştiğinde ve hayvanlar göç ettikçe bir sonraki vadiye ya da tepeye doğru, yeni yiyecek kaynakları aramak için hareket ediyorlardı.

Dünyada avcı-toplayıcı insanları bulmanın hala mümkün olduğu az sayıdaki yerlerden birisi Papua Yeni Gine'nin yağmur ormanlarıdır. Bu hayat tarzını sadece arkeoloji kitaplarından okumak yerine, buna doğrudan doğruya şahit olarak on üç bin yıl önce hepimizin nasıl yaşadığını ve nasıl yiyecek bulduğunu görmek burada mümkün.

Bir hayvanı yakalamak, yetenek, sinsilik ve yüzlerce hayvan türü hakkında ansiklopedik bilgi gerektirir. Bir avcı olmak için oldukça akıllı olmanız gerekir. On üç bin yıl önce Orta Doğu'daki insanlar, aynı Yeni Gine'deki gibi, bulabildikleri tüm avların izini sürerek avlanıyorlardı. Fakat avcılığın en temel sorunu, yeterli yemeği bulmak için asla verimli bir yol olmamasıdır. Her bir hayvanı takip etmek zaman alır. Ayrıca bir ok ve bir yay ile avın nasıl sonlanacağını kestirmek zordur. Avcılık bu kadar tahmin edilemez olduğu için geleneksel toplumlar genellikle yiyecek toplamaya daha fazla güvenmişlerdir.

Papua Yeni Gine'de toplama işi kadınlar tarafından yapılmakta. Buradaki önemli yiyecek kaynaklarından biri yabani sagu. Sagu palmyesinin kabuklarını soyarak, ağacın ortasında bulunan ve daha sonra hamur haline getirilip pişirilebilen öze ulaşırlar. Fiziksel olarak daha zorlu bir iş olsa da toplayıcılık avcılıktan daha verimli, bir yiyecek edinme yöntemidir. Fakat gene de büyük bir nüfusu beslemek için gerekli olan kaloriyi sağlamaz. Buradaki ormanların,

çok bereketli olduğunu düşünebilirsiniz, ama değil. Ormandaki ağaçların birçoğu ürün vermez ve yenebilecek bir şey sağlamaz.

Birkaç sagu palmiyesi var ve diğer ağaçlar yiyebileceğimiz herhangi bir şey sağlamıyor. Sagunun da kendine özgü kısıtlamaları var bir ağaç otuz kilo civarında sagu sağlayabiliyor. Bu ağacı işlemeleri üç ya da dört günlerini alır, yani bu gerçekten pek de fazla olmayan yiyecek için çok fazla iş demek, ayrıca sagu nişastası protein bakımından fakirdir ve sagu uzun süre saklanamaz. Avcı-toplayıcı toplumların seyrek nüfuslu olmasının sebebi budur.

Eğer çok fazla insan beslemek istiyorsanız farklı bir yiyecek sağlama yöntemi ve verimli bir çevre bulmak durumundasınız ve bu ortam saguların olduğu bir bataklık olamaz.

Orta Doğu'da durum farklıydı.

Orta Doğu'da toplamak için çok farklı bitkiler vardı. Ağaçların arasında yabani olarak yetişen iki tahıl vardı: arpa ve buğday. Sagudan çok daha fazla miktarda ve çok daha besleyici bu basit bitkiler, insanlığı modern medeniyete götüren yola sokarak büyük bir etkide bulunacaklardı. Fakat bunun olması için iklimde katastrofik bir değişim olması gerekiyordu. On iki bin beş yüz yıl önce dünyanın iklimi çok değişken bir hale geldi. Son buzul çağını bitiren uzun vadeli erime aniden tersine döndü. Küresel sıcaklıklar düştü ve buzul çağı koşulları geri döndü.

Dünya daha soğuk ve daha kurak bir yer haline geldi. Orta Doğu'da çevresel bir çöküş yaşandı. Hayvan sürüleri birbiri ardına öldü. Birçok bitki için de aynısı geçerliydi. Kuraklık bin yıldan daha uzun sürdü. İnsanlar daha uzun yolculuklar yapmak ve yiyecek kaynağı bulmak için çok daha fazla çaba sarf etmek zorunda kaldı. Fakat tüm bu koşullara rağmen bir şekilde hayatta kalmayı başardılar, hatta geliştiler.

Burada, Orta Doğu'da yeni bir yaşam şekli ortaya çıkıyordu, dünyanın görünüşünü değiştirecek bir yaşam şekli. İnsanlar kök salmaya başlıyorlardı. Aynı yerde yaşayan, 40-50 insandan oluşan gruplar oluşmaya başladı.

Orta Doğu'da Lut Gölü yakınındaki Ürdün Vadisi'nde bulunan ve Dhra olarak bilinen bir yerleşim alanında yapılan çalışmalar, Avcı/toplayıcı toplulukların barınaklarından çok daha karmaşık olan antik yerleşim yerlerinin varlığını ispatladı. Buranın bir köy, dünyadaki ilk yerleşik köylerden biri olduğu düşünülüyor. Yerleşim alanının radyo karbon tarihini belirlediklerinde, köyün ilk olarak on bir bin beş yüz yıl önce, Orta Doğu'daki kuraklığın bitişi ile aynı zamanda ortaya çıktığı tespit edildi. Fakat şartlar bu kadar zorken bütün bir köyü beslemek nasıl mümkün olmuştu?

Dhra'daki dört yıllık kazının ardından arkeologlar bir yanıt bulduklarına inanıyordu. Yanıt köy içerisindeki eşsiz bir yapıda gizliydi. Bu yapı içerisinde bir bölmede; tahılları ya da herhangi bir bitkinin, kurutulup konulabileceği, böceklerden, nemden ve sızan sudan korunabileceği kuru, nemi kontrol edilebilen bir yer keşfedildi. Arkeologların bakış açısına göre, ortaya çıkan şey muhtemelen dünyanın ilk tahıl ambarıydı. Yiyecekleri belirli bir mekanda, yıllık olarak depolayabilecekleri bir yer. Depolanacak tahıllar esas olarak buğday ve arpaydı. Diğer bitkileri bulmak artık mümkün değilken bu tahıllar hayatta kalacak kadar sağlam ve yıllarca depolanacak kadar dayanıklıydı. Fakat kıtlık yaşanan bir zamanda bir ambarı dolduracak kadar tahıl nasıl olabilirdi? Cevap insan davranışında kökten bir değişime işaret ediyor.

Orta Doğu'da yaşanan kuraklığın bir noktasında insanlar kendi yiyeceklerini yetiştirmeye başlamışlardı. Gezici bir hayat şeklini sürdüremeyince, bulabildikleri su kaynaklarına yakın yerlerde kaldılar ve çevrelerinde yeni arpa ve buğday tarlaları oluşturdular. Yiyecek kaynaklarını farklı yerlerde aramak yerine insanlar ilk defa bu kaynakları kendi yakınlarına çektiler. Sadece hasat edilmiş yiyecek olarak değil, aynı zamanda tohum olarak da. Bunları köylerinin yakınında yetiştirdiler. Bu, dünyanın herhangi bir yerinde görülen ilk örnektir.

Orta Doğu'nun Taş Devri insanları çiftçi oluyorlardı. Dünyanın ilk çiftçileri. Bu yeni çiftçiler farkında olmaksızın çevrelerindeki ekinlerin niteliklerini de değiştiriyordu. Ekme ve hasat

sürecinin her döngüsünde tohumları en büyük, en lezzetli ya da tohumları toplanması en kolay olan arpa ya da buğday başaklarını tercih ediyorlardı.

Döngüye müdahale ettiler. Çevrenin olağan düzenine müdahale ettiler ve kendilerine en fazla kazancı sağlayacak olanları ödüllendirerek bu bitkileri seçmeye başladılar. Her ne kadar rastlantısal olsa da, bu sürecin başlaması, insanların doğayı kontrol etmeye başlamasıydı. Ekinlerin insan müdahalesi yolu ile değiştirilmesi yöntemi tarımda evcilleştirme olarak bilinir.

Bugün bu iş, genleri seçerek, insanlar için daha yararlı olacak ekinler üreten bilim insanlarının olduğu araştırma laboratuvarlarında yapılıyor. Bu, belirli bir plan çerçevesinde dikkatle yürütülen bir süreç. Fakat binlerce yıl önce Orta Doğu'da çiftçilerin bilinçsizce yaptıklarından çok da farklı değil.

Tarıma geçiş insanlık tarihinde önemli bir dönüm noktasıydı. Avcı/toplayıcı olarak kalan insanlar, dünyanın hiçbir yerinde çiftçiler kadar yiyecek üretemediler, depolanabilecek kadar yiyecek de üretemediler. Hep kronik bir dezavantajları olacaktı.

Bu bulgular doğrultusunda, insanların antik dünyanın başka hangi yerlerinde çiftçi olduklarını incelemek gerekiyordu. Eğer tarımın yayılması ile uygarlığın yayılması arasında bağlantılar kurulabilir ise, Yali'nin sorusunu cevaplamak adına doğru yolda ilerleniyor demektir. Antik dünyada birbirinden bağımsız olarak tarımı geliştiren sadece birkaç bölge vardı. Orta Doğu'dan kısa bir süre sonra Çin geldi, insanlar burada yüksek verimli diğer bir tahıl olan pirinç yetiştiriyordu. Amerika'da da tarım yapılan bölgeler ortaya çıktı, buradaki tarım mısır, kabak ve baklagillere dayalıydı.

Daha sonra, Afrika'da insanlar süpürgearası, akdarı ve yer elması yetiştirdiler ve tarımın görüldüğü yerlerin çoğunda, tarımı, görece büyük ve gelişmiş bir medeniyet izledi. Fakat bir istisna vardı. Yeni Gine.

Arkeologlar burada insanların yaklaşık on bin yıldır tarım yaptıklarını düşünüyor, yani neredeyse Orta Doğu'da bulunan insanlarınki kadar bir süre. Bu insanların, Yali'nin halkının, dünyanın ilk çiftçilerinden olduklarını düşünmek çok şaşırtıcı. Fakat çiftçilik yaptılarsa neden Orta Doğu'daki, Çin'deki ya da Orta Amerika'daki insanların medeniyete doğru gittiği yoldan gitmediler? Neden kendi mallarını üretir hale gelmediler?

Şüphesiz Yeni Gine'deki çiftçiler dünyanın diğer yerlerindeki çiftçilerden daha yeteneksiz değiller. Peki, fark neydi?

Dağlık bölge tarımı, tahıllardan çok farklı olan taro kökleri gibi ürünlere dayalıydı. Taro yetiştirmek çok daha fazla emek isteyen bir şey. Taroyu tek tek ekmek zorundasınız, elinizle tohumu atıp, toprağa yaydığınız buğday gibi değil.

Ve bu Yeni Gine ürünü, buğdayda olduğu gibi yıllarca saklanamaz çok çabuk çürür, kısa bir süre içinde yenmesi gerekir. Ayrıca buğdayla karşılaştırıldığında protein bakımından fakirdir, yani Yeni Gine dağlığındaki çiftçiler protein eksikliği sorunu yaşıyordu. Yeni Gine'deki diğer ürünlerden de alınacak çok protein yoktu. Muz, şeker ve nişasta açısından zengin olsa bile, taro gibi, protein bakımından fakir bir üründü.

Aslında bu dağlık bölgedeki insanların bulabilecekleri o kadar az protein kaynağı var ki bazen beslenmelerine takviye yapmak için dev örümcekleri bile yemeleri gerekiyor. Tüm bu bulgular bir şeyi ortaya çıkarıyordu. Tarım insan eşitsizliğinin hikayesini anlamak için çok önemliydi fakat yapılan tarımın türü de aynı derecede önemliydi. En verimli ürünlere ulaşımı olan insanlar, en üretken çiftçiler haline gelmişti. Sonuçta her şey coğrafi şansa bağlıydı. Dünyadaki eşitsizliklerin yediğimiz yiyeceklerden kaynaklandığı düşüncesi çok çarpıcı bir iddia.

Amerikalılar Yeni Ginelilerden daha avantajlıydı çünkü asırlardır daha besleyici ve daha bereketli ürünler üretmişlerdi. Aldıkları kalorilerin beşte birini sağlayan buğday gibi ürünler. Modern Amerika'nın zenginliği taro ve muz ile asla sağlanamazdı. Sadece bitkiler, insanlık tarihinin akışında belirleyici bir güce sahip olabilir mi? Yoksa işin içinde başka şeyler de mi var?

Dünyanın sahip olanlar ve sahip olmayanlar şeklinde ikiye bölünmesinin başka bir sebebi mi var?

Dokuz bin yıl önce, Orta Doğu'daki ilk yerleşim alanları, yerlerini çok daha büyük köylere bırakıyordu. İnsanlar daha üretken çiftçiler haline geldikleri için bu ölçekte aşabiliyorlardı. Etrafları evcilleştirilmiş buğday ve arpa tarlaları ile çevrilmişti, fakat bu noktaya gelinceye kadar, bir başka düzenli yiyecek kaynağı daha bulmuşlardı. Yaklaşık dokuz bin yıl önce gerçekleşen şey, insanların hayvanlarla etkileşimde gözle görülür bir dönüşümdür. Biz insanların, hayvanların hareketlerini, beslenmelerini ve üremelerini kontrol ettikleri bir evcilleştirme süreci görüyoruz.

Ava çıkmak zorunda olmak ve avlanmada görülen mevsimsel değişikliklere maruz kalmak yerine, yaşadığınız yere yakın, yıl boyunca kullanabileceğiniz canlı ve güvenilir bir et kaynağına sahipsiniz. Hayvanlar, etin yanı sıra sürekli bir protein kaynağı sağlayan sütleri için de kullanılabilirler. Kılırları ve derileri, sıcak tutan giysiler yapmak için kullanılabilir.

Zaman içinde evcil hayvanlar yeni tarımsal yaşam şeklinin ayrılmaz bir parçası oldular. Evcilleştirilmiş hayvanlara ilk sahip olan toplulukların tahıl ürünlerine zaten sahip olduklarını biliyoruz, yani çiftçilikle uğraşıyorlardı ve birbirlerini tamamlar nitelikte oldukları için, bu bitkiler ve hayvanların bileşimi oldukça çekici bir hal alıyor.

Hayvanlar, hasat döneminden sonra bitkilerden kalanları yiyebilmeleri için tarlaya otlamaya çıkarılabiliyordu. Bunun karşılığında hayvan dışkısı ekinlere bir tür gübre sağlamak için de kullanılabilir, bütün bu paket, karşılıklı olarak hem hayvanlar hem bitkiler ve tabii insanlar için de yararlı görünüyor.

Keçi ve koyun antik dünyada evcilleştirilen ilk hayvanlardı, daha sonra onları günümüz büyükbaş çiftlik hayvanları takip etti. Başlangıçta hepsi etleri için kullanılıyordu fakat başka şekillerde de işe yaradılar, özellikle sabanın icadıyla beraber.

Endüstri devriminden önce yük hayvanları yeryüzündeki en güçlü makinelerdi. Bir sabana bağlanmış bir at ya da bir öküz, tarlanın verimliliğini arttırarak çiftçilerin daha fazla yiyecek üretmesini ve daha fazla insanı beslemesini sağlıyordu.

Yeni Gine'de ve dünyanın birçok başka yerinde insanlar hiçbir zaman saban kullanmadılar çünkü sabanı çekecek hayvanlara hiçbir zaman sahip olmadılar. Yeni Gine'deki tek evcil büyükbaş hayvan domuzdu ve o bile yerli değildi birkaç bin yıl önce Asya'dan gelmişti.

Domuz size süt, yün, deri ya da post sağlamaz ve her şeyden önemlisi domuzlar kas güçleri için kullanılamaz domuzlar saban ya da araba çekmez. Yeni Gine'deki tek kas gücü insanın kas gücüydü. Bugün bile Yeni Gine'de yük hayvanı yoktur ve neredeyse tüm tarla işleri hala el ile yapılır. Fakat eğer çiftlik hayvanları bu kadar çok işe yarıyorsa neden Yeni Gineliler kendi hayvanlarını evcilleştirmediler?

Dünyadaki evcilleştirilmiş hayvanların tümünü listelediğiniz zaman bulduklarınızla hayrete düşüyorsunuz. Bilinen yaklaşık iki milyon vahşi hayvan türü var fakat bunların büyük çoğunluğu insanlar tarafından hiç evcilleştirilmemiş. Çoğu böcek ve kemirgenin, insanlar için yararlı olabilecek bir kullanım alanı yoktur, bu yüzden bu hayvanları yetiştirmek için harcanan çaba boşa olur. Bazı kuşlar, balıklar ve sürüngenler evcilleştirildi fakat bunların çoğu yetiştirilmeye uygun değildi. Çoğu etobur için de aynısı geçerli, tehlikeli oldukları için değil, fakat onları beslemek için başka hayvanlar yetiştirmek durumunda olduğunuz için. Yetiştirmek için en uygun hayvanlar, büyük ot obur memeliler. Muhtemelen insanlar yıllar boyunca bu hayvanların hepsini evcilleştirmeye çalıştılar, genellikle başarısız oldular.

Afrikalılar sürekli çabalarına rağmen filleri asla evcilleştiremedi. Güney Asya'da bazı filler iş hayvanı olarak kullanılıyor. Fakat bu amaç için yetiştirilmiyorlar. Bunun yerine filler vahşi doğada yakalanıyor ve daha sonra terbiye edilip eğitiliyor. Olgunlaşması ve üreyebileceği yaşa gelmesi 5 yıl süren bir hayvan yetiştirmek ekonomik açıdan çok mantıklı değil.

Evcilleştirmeye uygun olan hayvanlar yaşamlarının ilk ya da ikinci yılında doğum yapabilirler. Yılda bir, belki iki döl verirler, yani üreme potansiyelleri oldukça yüksektir. Davranışsal olarak sosyal hayvanlardır, yani erkekler, dişiler ve gençler hep beraber, grup olarak yaşarlar, aynı zamanda grup içinde bir hiyerarşiye de sahiptirler, eğer insanlar grubun liderini kontrol edebilirlerse tüm sürü üzerinde de kontrole sahip olabilirler.

Evcil hayvanlar için bir başka önemli şart daha var. Bu hayvanların insanlarla iyi geçinmeleri gerekir. Bazı hayvanların mizacı çiftlikte yaşamaya uygun değildir. Potansiyel olarak bir at kadar kullanışlı olan zebra ideal bir evcil hayvan olabilirdi. Fakat Afrika'nın büyük avcıları ortasında evrilen zebralar ürkek ve tedirgin yaratıklar haline geldi. İnsanların terbiye edemedikleri bir doğaları oldu. Bu, zebraların hiçbir zaman bir sabana bağlanmamasının ya da savaşta kullanılmamasının sebebi olabilir.

Karada yaşayan, 45 kilodan ağır 148 farklı yabani ot obur hayvan var. Fakat bu 148 hayvandan başarılı şekilde yetiştirilenlerin sayısı sadece 14. Keçi, koyun, domuz, inek, at, eşek, çift hörgüçlü deve, Arap devesi, su sığırı, lama, ren geyiği, yak, yaban sığırı ve Bali sığırı. On bin yıl süren evcilleştirme ve sadece 14 hayvan.

Peki, bu hayvanların ataları nerden gelmişti? Hiçbiri Yeni Gine'den ya da Avustralya'dan değildi. Sahra altı Afrika'dan ya da tüm Kuzey Amerika kıtasından da değildi. Güney Amerika'da bu büyük memelilerden sadece bir tanesinin atası bulunuyordu; lama. Diğer on üçünün tamamı Asya, Avrupa ya da Kuzey Afrika'daydı. Bunların içinden dört tanesi; inek, domuz, koyun ve keçi Orta Doğu'nun yerel hayvanlarıydı.

Dünyadaki en iyi ekinlere sahip olan bölge aynı zamanda en iyi hayvanların da anavatanıydı.

Bu alanın Bereketli Hilal olarak adlandırılmasına şaşmamak gerekir. Bereketli Hilal'in insanları, antik dünyadaki en iyi ekinlere ve hayvanlara ulaşmaları oldukları için coğrafi olarak kutsanmıştı. Bu onlara önden başlamaları için, büyük bir fırsat vermişti. Buğday yetiştirmek ve keçi gütmekle başlayan şey, ilk insan uygarlığına doğru ilerliyordu.

Güney Ürdün'deki Guer kazı alanı dokuz bin yaşında. Fakat bir kasabanın tüm özelliklerini taşıyor. Burada birkaç yüz insan, teknoloji harikası olan evlerde yaşıyordu. Köyler büyüdükçe tarlalarda çalışacak daha çok insan oldu. Daha fazla insan, daha verimli, şekilde daha fazla yiyecek üretebiliyordu topluluktaki ustaları besleyebilecek kadar.

Çiftçilik yükünden kurtulan bazı insanların yeni yetenekler ve yeni teknolojiler geliştirmesi mümkün oluyordu. Örneğin kireç taşından alçı üretilmesi büyük bir teknolojik gelişmeydi. Taşların bin derece sıcaklıkta, günlerce ısıtılması gerekiyordu. Bugün önemsiz görünebilir fakat ateşle nasıl çalışılacağını anlamak, dünyayı dönüştürecek bir teknolojiye, çelik işlemeye giden yolda ilk adımdı.

Yeni Gine gibi yerlerde ise insanlar ileri teknolojiyi asla geliştiremediler. Bugün bile dağlık bölgedeki bazı insanlar asırlardır değişmemiş yöntemlerle çalışıyorlar. Hala balta gibi taş aletler kullanıyorlar. Peki, neden Yeni Gine, kendi metal aletlerini geliştirmede?

En sonunda, bakır ve demiri nasıl karıştıracağını bilen metal zanaatkarlarının olması için toplumun çiftçi olan kısmının bu insanları beslemek için yeterli yiyeceği, üretebilmesi gerektiğini fark ettim. Fakat Yeni Gine tarımı bu yiyeceği sağlayacak kadar üretken değildi ve sonuç Yeni Gine'de ustaların, metal işçilerin, metal aletlerin olmamasıydı.

Yeni Gine'deki hayat tarzı tamamen sürdürülebilirdi. Binlerce yıl dokunulmadan ayakta kalmıştı. Fakat insanlar teknoloji geliştirmemişti çünkü kendilerini beslemek için çok fazla zaman ve enerji harcıyorlardı.

Tüm üstünlüklerine rağmen Orta Doğu dünyanın iktidar merkezi ya da bir zamanlar olduğu gibi tahıl ambarı değil. Orta Doğu avantajını nasıl kaybetmişti?

Ortaya çıkmalarını takip eden bin yıl içinde Bereketli Hilal'deki birçok köy terk edilmişti. İronik bir biçimde, bölgenin çok önemli bir zayıflığı vardı. Gezegen üzerindeki en besleyici ekinlere sahip olmasına rağmen iklimi çok kuraktı ve ekolojisi sürekli, yoğun tarımı kaldıramayacak kadar kırılıyordu.

İnsanlar çevreyi tahrip ediyordu. Su kaynakları aşırı kullanılmış, ağaçlar kesilmişti ve az ağacın olduğu, otların olmadığı ve az su bulunan bir coğrafya haline dönüşmüştü.

Topraklarını işleyemeyince topluluklar göç etmek durumunda kaldı. Yüzyıllar süren evcilleştirme süreci boyunca elde etmiş avantajları kaybetmiş olabiliyorlardı. Fakat coğrafya yine onların tarafındaydı. Bereketli Hilal devasa bir kara kitlesinin, Avrasya'nın ortasında. Burada tarımın yayılabileceği birçok yer vardı ve en önemlisi bu yerlerin çoğu hemen hemen aynı enlemde sahip, Bereketli Hilal'in doğusundaki ve batısındaki yerlerdi.

Bu neden bu kadar önemli? Çünkü aynı enleme sahip herhangi iki nokta otomatik olarak aynı gün uzunluğuna sahip olur ve çoğu zaman benzer bir iklimi ve bitki örtüsünü paylaşır. Bereketli Hilal'de evcilleştirilen hayvanlar ya da ekinler Avrasya'nın doğu batı eksenindeki başka yerlerde de gelişebildi.

Buğday ve arpa, koyunlar ve keçiler, inekler ve domuzlar Bereketli Hilal'den, doğuya doğru Hindistan'a, batıya doğru Kuzey Afrika'ya ve Avrupa'ya yayıldı. Gittikleri her yerde insan toplumlarını değiştirdiler. Bereketli Hilal'in ekinleri ve hayvanları Mısır'a ulaştığında burada bir medeniyet patlamasına sebep oldu. Birdenbire, firavunları ve komutanları, mühendisleri, katipleri ve piramitleri inşa etmek için gerekli insan ordusunu beslemeye yetecek kadar, yiyecek ortaya çıkmıştı.

Aynısı Avrupa medeniyeti için de geçerliydi. Antik zamanlardan Rönesans'a kadar, Avrupa'nın sanatçıları, mucitleri ve askerleri Bereketli Hilal'in ekinleri ve hayvanları ile beslendi. On altıncı yüzyılda, aynı ekinler ve hayvanlar Avrupalılar tarafından Yeni Dünya'ya götürüldü. O zamanlar Amerika'da ne tek bir inek ne de bir buğday başağı vardı. Şimdi ise sadece Amerika'da yüz milyon inek var ve Amerikalılar yılda yirmi milyon ton buğday tüketiyor.

Günümüzün endüstrileşmiş Amerikası, tarımın Bereketli Hilal'den yayılması olmaksızın düşünülemezdi.

Zenginlik ve güç dağılımı gerçekten ineklere ve buğdaya indirgenebilir mi? Kültüre, politikaya ve dine ne demeli? Mutlaka onlar da önemliydi. Tabii ki çok büyük kültürel farklar var ama bunlar esas olarak eşitsizliğin sonuçları, temelde yatan sebepleri değil.

Eninde sonunda, çok daha önemli olan şey insanlara dağıtılan eller, yani kullanımlarında olan ham maddeler oluyor.

Yeni Gineliler Avrasya'dan domuzu aldılar fakat ineği, koyunu, keçiyi ya da atı, buğdayı ve arpayı almadılar. Avrupalıların ya da Amerikalıların geliştiği şekilde gelişmediler çünkü aynı ham maddelere sahip değillerdi.

Papua Yeni Gine'nin dünyanın geri kalanına yetişmeye çalışan insanlarla dolu şehirleri büyüyor ve gelişiyor. Fakat ne yazık ki, onlar için aşılması gereken bir uçurum var. Beyaz adamın bu kadar çok kargosu varken neden biz Yeni Ginelilerin bu kadar az var? Yali, otuz yıl önce beni hazırlıksız yakalamıştı.

O zaman ona ne diyebileceğim konusunda hiçbir fikrim yoktu. Fakat şimdi cevabı bildiğime inanıyorum.

"Yali, senin halkının modern teknolojiyi geliştirememesinin nedeni beceri eksikliği değildi. Yeni Gine'nin çetin ortamına hükmetmeleri için gereken hünerlere sahiptiler. Aslında sorunun cevabı tamamen coğrafyada yatıyor.

Eğer senin halkın benimkinin sahip olduğu coğrafi avantajlara sahip olsaydı, helikopteri icat eden belkide siz olurduz."

FETİH

1532 Kasımında bir gün, Eski Dünya ile Yeni Dünya çarpıştı. 168 İspanyol, Peru'nun dağlık bölgesinde İnkaların imparatorluk ordusuna saldırdı. Güneş batmadan önce yedi bin insanı katlettiler ve İnk İmparatorluğu'nun denetimini ele geçirdiler. Bu süreçte bir tek İspanyol bile hayatını kaybetmedi. Eski Dünya ile Yeni Dünya Arasındaki güç dengesi neden bu kadar bozuktu ve sonraki yüzyıllarda dünyanın büyük bölümünü fetheden neden Avrupalılar oldu?

Bir İspanyol fatihleri kafilesi, iki yıldır altın ve onur arayışı için seyahat etmekte. Hiçbiri profesyonel asker olmayan bu adamlar, emekli bir yüzbaşı olan Francisco Pizarro tarafından yönetilen paralı askerler ve maceraperestler. Pizarro Orta Amerika kolonilerinde zaten bir servet edinmişti. Şimdi askerlerini güneye, bilinmeyen bölgeye doğru sürüyor. Onlar, Andlara tırmanan ve Güney Amerika'da bu kadar güneye giden ilk Avrupalılar.

Seyahat ettikçe, yerli büyük bir medeniyetin izlerini bulurlar. Kudretli İnk İmparatorluğu'nun sınırına ulaşırlar. Kızılderililer ve İspanyolların her ikisi içinde herhangi bir karşılaşma, kültürel bir çatışmadır.

Bu Kızılderililer daha önce, hiç beyaz adam görmemişlerdir ve bu adamların temsil ettiği tehdit hakkında hiçbir fikirleri yoktur. Bu yabancıların, dünyalarını birkaç gün içinde altüst edeceğini hayal bile edemezler.

Bin beş yüz otuzlarda İnk İmparatorluğu çok büyüktü. And dağları boyunda, günümüz Ekvator'undan Şili'nin ortalarına kadar 2500 mil uzunluğundaki bir alana yayılmıştı. Fakat beş yüz mil kuzeyde İspanyol İmparatorluğu'nun en değerli toprak parçaları olan Orta Amerika ve Karayip kolonileri uzanıyordu.

O zamanlar, İspanyol kralı, kıta Avrupası'nın üçte birini kontrol ediyordu, fakat 700 yıl boyunca Mağriplilerin istilasından püskürtülen İspanya, ancak yakın zamanlarda bütünlüklü bir devlet olmuştu.

İspanya hala bir tarım toplumdur. İspanyol fatihlerinin çoğu Pizarro'nun büyüdüğü yer olan Trujillo gibi, ülkenin merkezinde bulunan köylerden ya da küçük kasabalardan geliyordu. Pizarro çocukluğunun büyük kısmını tarlalarda domuz çobanlığı yaparak geçirdi. Bugün büyük bir savaşçı olarak hatırlanıyor. Trujillo Meydanı'nda bir heykeli var ve aile evi bir müzeye dönüştürüldü.

Neden Pizarro ve adamları İnkaları yendiler ama bunun tersi olmadı? Basit bir soru gibi görünüyor. Cevap ise hemen ortaya çıkacak türden değil. Ne de olsa Pizarro başlangıçta sıradan bir insandı ve Trujillo da oldukça sıradan bir kasaba. Peki, Pizarro ve adamlarına bu büyük gücü veren neydi?

Avrupalı çiftçiler daha çok insanı beslemek ve daha büyük ve karmaşık toplumlar oluşturmak için gerekli yiyeceği üretebiliyorlardı. Yeni Dünya'da tarımda kullanılabilecek at ya da sığır yoktu. Tüm iş el ile yapılıyordu. Tek evcilleştirilmiş büyükbaş hayvan lamaydı, fakat bu uysal yaratıklar hiçbir zaman sabana bağlanmamıştı. İnkalar patates ve mısır yetiştirmede oldukça yetenekliydi, fakat coğrafi konumları yüzünden asla Avrupalılar kadar üretken olamadılar.

Atlar Avrupalılara büyük bir avantaj sağlıyordu, atlara binilebiliyorlardı. İnkalar için, tarlalarının yanından geçen İspanyol fatihlerinin görüntüsü sıra dışıydı. Daha önce hayvanları tarafından taşınan insanları hiç görmemişlerdi. Bazıları yarı insan, yarı hayvan olan bu garip görünümlü adamların Tanrı olduğunu düşünüyordu. İnkalara bu kadar yabancı gelen atlar, İspanya'da dört bin yıldır zaten kullanılıyordu. Atlar, motorlu taşımanın olmadığı bir dönemde insanlara hareketli olma ve topraklarını kontrol etme fırsatı veriyordu.

On altıncı yüzyıla gelindiğinde himeta tarzı at sürme İspanyol süvarisinde hakim sürüş stili olmuştu. İspanyol fatihleri atlarını böyle sürüyor olmalıydılar. Bu tekniklerin ustasıydılar ve bu teknikleri boğalarla uğraşmak için öğreniyorlardı fakat bu teknikler askeri bir ortamda da çok faydalıydı ve bu kontrolün açık alanda insanları ezip geçmenizi sağlayacağını anlıyorum.

Daha önce hiç at görmemiş insanlar bu manzarayı gördüklerinde kesinlikle dehşete düşmüş olmalılar. Bu durum, bu hayvanlardan biri üstünüze doğru koşmaya başlamadan, sizi ezip geçmeden, sizi öldürmeden önce bile çok garip ve korkutucu olmalıydılar.

Dört bacaklı hayvanları üzerindeki Tanrı benzeri yabancıların haberleri kraliyet habercisi aracılığıyla seksen bin kişilik bir ordu tarafından korunan Kuzey Peru'daki Cajamarca Vadisi'nde bulunan İnka İmparatoru'na iletildi.

Atahualpa'ya yaşayan bir Tanrı olarak, güneşin oğlu olarak saygı duyuluyordu. Yakın zamanda kazandığı bir dizi askeri zafer için minnetini sunmak amacıyla Cajamarca'da dini bir inzivadaydı. İspanyolların ilerleyişini duyduğunda onları öldürmemeyi seçer. Onun yerine bir mesaj yollar. Onları, bir an önce kendisine katılması için Cajamarca'ya davet eder.

Atahualpa, İspanyolların Cajamarca'ya gelmesini ve tuzağa düşmesini istiyordu ve İspanyolların böyle yapacağından emin olmak için onlara hediyeler göndererek ve gelmelerini rica ederek bir tür psikolojik oyun oynadı.

Atahualpa İspanyolların Tanrı olmadıklarını biliyordu. İstihbarat, yüzlerinde bir lama ya da bir alpaka gibi, yani bir hayvan gibi yün bulunan (sakallı), insanlardan bahsediyordu. Kafalarında yemek pişirmede hiç kullanılmamış küçük tencerelerle, oradan oraya geziyorlardı.

Kafanızda bir tencere ile dolaşıyorsanız çıldırmış olmalısınız, bir kamp yerine gelip de bu tencereyi yemek pişirmede kullanmıyorsanız, sizin için yapılacak pek bir şey kalmamıştır.

Atahualpa karşısındakileri adamdan saymıyordu. Birkaç atlı ve yüz küsur İspanyol kudretli İnka'ya ne yapabiliirdi? Neredeyse hiçbir şey!

Fakat Atahualpa'nın ajanları İspanyolların dünya üzerindeki en iyi silahların bazılarını sahip olduğunu bilmiyorlardı. İspanyol fatihleri zamanında İspanya, Avrupa'nın en büyük ordusuna sahipti ve bu ordu imparatorluğun başkenti olan Toledo'dan yönetiliyordu.

Mağriplilerle ve diğer Avrupa ordularıyla çarpışan İspanyollar yedi yüz yıldan uzun bir süredir savaştaydılar. Avrupa'da bir silahlanma yarışı vardı. İspanyollar ayakta kalabilmek için silah teknolojisindeki en son gelişmeleri takip etmek durumundaydı.

Bin beş yüz otuzlara gelindiğinde, çakmaklı tüfekler İspanyol cephanesinin önemli bir parçasıydı. Barut ilk olarak Çin'den gelmişti fakat bir silah olarak ilk defa Araplar tarafından kullanılmıştı.

Avrupalıların elinde silahlar daha hafif ve taşınabilir hale geldi ve ilk defa savaş alanında piyadeler tarafından kullanıldı. Çakmaklı tüfekler hala kaba bir silahtı, fakat savaşların görünümünü değiştirmeye devam edecekti.

Bu silah, sesiyle, kokusuyla, çıkardığı dumanla ve öldürdüğü insanlarla, onu daha önce görmemiş birine çok ürkütücü gelmeli. Bu 1532 tarzı, dehşet ve korku uyandırmış olmalı.

Tüm gösterişine rağmen barut teknolojisi hala emekleme dönemindeydi. İspanyol fatihlerinin gerçek gücü başka bir noktaya dayanıyordu. Çelik üretimi.

Toledo dünyanın en iyi kılıç ustalarına sahipti. Fakat buradaki insanlar, ölümcül çelik silahlar üretebilirken İnkalar neden hala basit bronz aletler yapıyordu? Avrupalıların yüksek kaliteli kılıç üretmelerini sağlayan, doğuştan gelme üstün özellikleri yoktu. Aynen silahlar gibi, kılıçlar da, Avrupa dışında başlayan uzun bir deneme-yanılma sürecinin sonucuydu.

İnsanlar metal işlemeye yedi bin yıl önce Bereketli Hilal'de başladı ve Avrupa Bereketli Hilal'e coğrafi olarak yakın olduğu için Avrupalılar bu metal teknolojisinin varisi oldular. Avrupalılar bu teknolojiyi yeni bir düzeye taşıdı. Avrupalı askerler daha güçlü, daha sert ve daha keskin kılıçlar istiyordu.

Bir kılıçta gerekli olan nitelikleri düşünürseniz, her şeyden önce yeterince sert olmalıdır, metal keskin kenarlar oluşturmaya yetecek kadar sert olmalıdır ve bu da çeliği gerektirir, yani demirin karbonla karışmış hali.

Demire ne kadar çok karbon eklerseniz metal o kadar sert olur. Fakat çok sert yaparsanız kırılabilir ve bunu da istemezsiniz çünkü eğer birine vurursanız kılıcınız kırılabilir, yani kılıcınızın belli bir esnekliğe, ilk şekline geri dönme yeteneğine de sahip olması gerekir.

Bunu da kılıcı belli sıcaklıklara kadar ısıtarak, soğuk suya sokarak elde edebilirsiniz, bu çok fazla deneme demek. Uzun, zarif, ince ve meç kadar öldürücü bir şeyin elde edilebileceği düzeye gelmesi asırlar aldı.

Çok uzun bir bıçağa sahip olan meç bir düello silahı olarak geliştirilmişti fakat Rönesans Avrupası'nda o kadar moda oldu ki gözü yüksekte olan her centilmenin silah konusunda tercihi oldu.

Meç kelimesi, İspanyolcadaki "espera ropera" teriminden geliyor ve bu, elbise kılıcı demek. İspanya'da ilk defa insanların günlük işlerini hallederken sivil elbiseleri ile kılıç taşıdığını görüyoruz. Bunu Orta Çağ'da yapmıyorlardı.

Bu on altıncı yüzyılda ortaya çıkan bir şeydi ve "İşte ben geldim, ben bir centilmenim ve yüksek bir sınıftanım ve Orta Çağ şövalyelerinin soyundan geliyorum" demekti.

Meç gözü yüksekte olan İspanyol fatihlerinin hırslarının sembolüydü, onları Amerika'ya sürükleyen şey, altına duydukları tutku ve kendini geliştirme ihtirasıydı ve bence meç, bu küstahlığı tamamen sembolize ediyordu.

On beş Kasım bin beş yüz otuz ikide Pizarro'nun maceraperestlerden oluşan kafilesi Cajamarca Vadisi'ne geldi. Onlara Atahualpa'nın onları burada beklediği söylenmişti. Fakat onları karşılayan manzaraya hazır değillerdi.

Cajamarca Şehri'nin arkasındaki tepelerde İnkaların imparatorluk ordusu vardı, tam savaş düzeninde seksen bin insan. İspanyol fatihlerinin ilk izlenimlerine kendi günlükleri şahitlik ediyor.

"Kampları çok güzel bir şehre benziyordu. O ana kadar böyle bir şey görmemiştik ve bu bizi korkuttu çünkü sayımız çok azdı ve bu topraklarda çok ilerlemiştik."

Pizarro en iyi atlılarından bazılarını yüzbaşı de Soto ile birlikte İnka kampının kalbine gönderdi. Atahualpa'nın kamptan zarar görmeden geçmelerine izin vermesi ve onlarla buluşmaya rıza göstermesi üzerine kumar oynuyordu.

Atahualpa başta Soto'nun varlığına tepki göstermedi, sanki odaya kimse girmemiş gibi. At İnka'yla göz göze geldiğinde, İnka atın üzerinde bir etkisi olmadığını gösterecek şekilde sakindi, Soto'nun blöfünü görmüştü. Yüzbaşı, atın burun delikleri İnka'nın alnındaki saçlara değecek kadar yaklaştı. Fakat İnka hiç kıpırdamadı. Daha sonra, kısa bir sessizliğin ardından Atahualpa'nın patlaması geldi.

Onlara, yaptıklarının cezasını çekme zamanınız geldi, diyordu. Soto kampa korku içinde dönecek kadar tedirgin olmuştu ve bildiğimiz kadarıyla İspanyollar bir önceki geceyi aşırı korku içinde geçirmişlerdi. İspanyol fatihleri kamplarını Cajamarca Şehri'nde kurmuşlardı. Birçoğu unutulmakla yüzleştiklerini düşünüyordu.

En yakın İspanyol'dan bin mil uzaklıktaki yüz altmış sekiz asker, seksen bin İnka'dan oluşan bir ordu ile karşı karşıyaydı.

“O gece çok azımız uyudu. Yerli ordusunun kamp ateşlerini görebildiğimiz meydana gidip duruyorduk. Korku verici bir manzaraydı, sanki yıldızlarla kaplı gökyüzü gibi.”

Pizarro ve en güvendiği subayları Atahualpa'yla nasıl uğraşmaları gerektiği konusundaki düşüncelerini tartışılar. Bazıları tedbirli olmayı önerir, fakat Pizarro en uygun olanın ertesi gün beklenmedik bir saldırı düzenlemek olduğunda ısrarcı olur.

Bu geçmişte başarılı olmuş bir taktiktir. Pizarro Peru'ya gitmeden on iki yıl önce bir başka ünlü İspanyol fatihi, Hernan Cortez, Meksika'ya gitmiş ve bir başka büyük uygarlıkla, Azteklerle karşılaşmıştı.

Ülkeyi Aztek liderini kaçırmak ve bu olayı izleyen kaostan istifade ederek fethetmişti. Cortez'in hikayesi daha sonra yayınlandı ve her fatih adayı için bir el kitabı haline geldi. Bu kitap Kuzey İspanya'daki Salamanca Üniversitesi'nin büyük kütüphanesinde hala bulunabilir.

Bu hikaye Pizarro'ya, İnkalar'a karşı deneyeceği fikirleri veren bir örnekti. Yazıya sahip olmayan İnkalar sadece sözlü hafıza yolu ile nakledilen yerel bilgiye sahipti ve bunlar yazının eksikliği yüzünden, İspanyollarla karşılaştırıldığında basit ve naifti.

Fakat eğer kitaplar bu kadar yararlıysa, İnkalar neden okuyamıyor ya da yazamıyordu? Yeni bir yazım sistemini bağımsız bir şekilde geliştirmek son derece karmaşık bir süreçtir ve bu insanlık tarihinde çok nadir görülmüştür.

Bu, ilk olarak en az beş bin yıl önce Bereketli Hilal'deki Sümerliler tarafından başarıldı. Sümerliler çivi yazısı denen ve muhtemelen anlaşmaları kayıt altına almanın bir yolu olan karmaşık bir semboller sisteminin öncüsü oldular.

O zamandan beri, Avrupa'nın ve Asya'nın hemen hemen tüm yazılı dilleri için çivi yazısı örnek alındı, çivi yazısı uyarlandı ya da çivi yazısından ilham alındı.

Kağıdın icadı, mürekkep ve taşınabilir basım harfleri yazının yayılmasına önemli ölçüde yardımcı olmuştu, tüm bu yenilikler Avrupa dışından gelmişti fakat Avrupalılar bunlardan bilginin esas aktarım aracını, matbaayı yaratmak için faydalandı.

Yazılı şeyler artık Avrupa ve Asya boyunca, hızlı ve eksiksiz bir şekilde yayılabiliyordu. Yazı icat edilmeseydi, modern dünya imkansız olurdu. Fakat dünyada bağımsız olarak yeni bir yazım sistemi geliştiren bir bölge daha vardı.

Güney Meksika'da, en az iki bin beş yüz yıl önce yerli insanlar, daha sonra Maya yazısı şeklinde evrimleşen bir yöntem geliştirdiler. Fakat Mayalar yazıya sahip olsaydı, yazı neden And Dağları boyunca güneye doğru yayılıp İnkaların okuyamaz olmasına yardımcı olmadı?

Diamond'a göre cevap kıtaların şeklinde yatıyor.

Avrasya kıtasını oluşturan Avrupa ve Asya dev bir kıta fakat doğudan batıya doğru yayılıyor ve kuzey güney yönünde dar. Amerika kıtası ise kuzey güney yönünde uzun, doğu batı doğrultusunda dar, yüz milin altına düştüğü Panama'da çok çok dar.

İki kıta da en uzun olduğu yerde yaklaşık sekiz bin mil uzunluğa sahip. Avrasya doğu-batı boyunca sekiz bin mil, Amerika ise kuzey-güney doğrultusunda sekiz bin mil. Sanki bu kıtalar birbirlerinin doksan derece döndürülmüş halleri gibiler.

Aynı enlemdeki yerler otomatik olarak aynı gün uzunluğunu ve benzer bir iklimle bitki örtüsünü paylaşırlar. Fakat Amerika kıtası Avrasya'nın tam zıttı. Amerika'nın bir ucundan diğer ucuna yapılan bir seyahat, kuzeyden güneye, farklı gün uzunluklarının görüldüğü, farklı iklim bölgelerinden geçilen ve önemli ölçüde farklı bitki örtüsü ile karşılaşılan bir seyahattir.

Bu temel farklar, ekinlerin ve hayvanların yayılımını engellediği kadar, insanların, fikirlerin ve teknolojinin de yayılmasını engelledi. Andlardaki insanlar yazıya ya da Amerika'daki diğer yeniliklere ulaşmaları olmayacak şekilde yalıtılmışlardı.

Onlarla karşılaştırıldığında Pizarro ve adamları coğrafi olarak kutsanmıştı. İspanyollar, Avrasya boyunca kolaylıkla yayılan teknolojilerden ve fikirlerden faydalanıyorlardı.

Bin beş yüz otuz iki olaylarının üzerinde, tek bir İspanyol'un ya da İnka'nın kontrolü yoktur. Kıtaların şekli, bitki ve hayvan dağılımı, Avrasya teknolojisinin yayılımı, bunlar coğrafi olgulardı ve oyunun her perdesinde coğrafya Avrupalıların yanındaydı.

16 Kasım sabahı, bin beş yüz otuz ikide Atahualpa İspanyollarla Cajamarca'da buluşmayı kabul eder ve maiyetini önden gönderir. Fakat kaderini etkileyecek bir karar verir; askerleri silahsız olacaktır. Yerliler aslında müzisyen ve dansçıydılar. Askerdiler fakat silahsızdılar. Atahualpa neden kendi askerlerini silahsızlandırdı, neden? Çünkü bayram havası içindeydi, bir kutlama yapıyordu. Bir savaşa gitmiyordu. Tüm insanların, bu sözde Tanrı'ların korku içinde kaçışını görecekları bir kutlamaya gidiyordu.

Bazı insanların, İspanyolların Tanrı olduğunu düşünmesi Atahualpa'nın amacına daha iyi hizmet ediyordu. "Eğer onların Tanrı olmadığını biliyorsam ve onları bozguna uğratırsam, tabii ki herkes benimle beraber olur. Fakat ya Tanrı'ları hiçbir kuvvet gösterisi olmadan yenersem? O zaman Tanrılardan bile daha üstünümdür." Diye düşünüyor olmalıydı. Atahualpa ve adamları Cajamarca'ya girdiklerinde, İspanyollar gözden uzak bir yerde bekliyordu.

Beş ya da altı bin adam vardı, arkalarında ise tüylerle bezenmiş, altın ve gümüşle süslenmiş tahtırevanında, Atahualpa oturuyordu.

Meydan Atahualpa'nın adamları ile doluydu fakat ortalıkta görünen tek bir İspanyol bile yoktu. tahualpa sorar; "Nerede bu köpekler?" Sağ kollarından biri cevap verir; "Muhteşem İnka'dan korktukları için kaçtılar." Tabii ki tüm kalabalık bunu duyar ve olayların böyle gerçekleştiğini düşünür.

Pizarro rahibini Atahualpa'ya gönderir. İspanyol fatihleri, şiddete başvurmadan önce yerli halkın dinini değiştirmeye çabalamakla yükümlüdürler.

"Sen neden bahsediyorsun kıllı surat? Ben Güneş'in oğluyum! Kendi halkımı yönetmeye hakkım var. Benimle bu şekilde konuşmaya ne hakkın var?"

"Yetkim Tanrı'dan geliyor. Sözleri bu kitapta yazıyor."

"Bu mu gücünüz?" Atahualpa daha önce hiç kitap görmemişti. Onunla ne yapacağını bilmiyordu.

1Değersiz. Bahsettiğin sözleri duymuyorum. Bu ne cüret, yerli köpek! Ortaya çıkın İspanyollar! Tanrı'ya saygı duymayan bu köpekleri yok edin!"

Kalabalığın tamamen hazırlıksız olduğu o anda atlar ortaya çıktı. Devasa bir panik vardı. Cajamarca'daki manzarayı bir düşünün. İnkalar daha önce hiç at görmemişti ve bunlar sıradan atlar da değildi, İspanyol atıydılar, hiddetli, büyük, savaşçı atlardı.

İnsanların arasına dalabilirler, insanları ezebilirler ve en mükemmel platformu oluştururlar. Atın üzerinden kılıcınızı sol aşağıya, sağ aşağıya saplayabilirsiniz, etrafınızdaki her şeyi kesip doğrayabilirsiniz.

Eğer İnkalar, süvarilere karşı yapmaları gerekenin sabit durmak olduğunu bilselerdi, durumları iyi olabilirdi, sayı bakımından daha üstündüler fakat bunu bilmiyorlardı.

Kaçtılar, safları dağıttılar, daha sonra atlılar aralarına girebildi ve onları öldürdü. Viracoxa isimli bir İnkâ Tanrı'sı vardı, beyaz bir adamdı ve gök gürültüsü Tanrısıydı, İnkalar bu adamları Viracoxa'nın bizzat vücut bulmuş hali sandılar.

Atahualpa taşıyıcılarının omuzlarındaki tahtirevanındaydı. İspanyollar, yapabildikleri ilk anda, tahtirevanın peşinden gittiler ve taşıyıcıları öldürmeye başladılar. Bir taşıyıcı öldüğünde, bir diğeri onun yerini alıyordu. Trajedinin sadece çok, çok, çok sonlarında taht hareket etmeye başladı çünkü daha fazla taşıyıcı kalmamıştı.

Taht düştüğünde Atahualpa'yı Pizarro'nun kendisi yakalar. Planı kusursuz şekilde işlemiştir. Atahualpa Cajamarca'daki kraliyet merkezinde bulunan geçici bir hapisaneye götürülür. Onu öldüreceklerini düşünüyordu, fakat ona "Hayır, Hıristiyanlar sadece savaşın sıcaklığında öldürür" dediler.

Dışarıda binlerce İnkâ ölmüştür. Ordunun geri kalanı tepelere çekilir. Sayıdaki devasa dengesizliğe rağmen İspanyol atları, kılıçları ve stratejisi sonuç getirmiştir. Fakat İspanyollarda, sahip olduklarından haberdar bile olmadıkları bir başka silah daha vardı onların önünden görünmez bir biçimde giden bir kitle imha silahı. Mikropları!

Günümüzde bulaşıcı hastalıklara karşı savaş Güney İngiltere'deki Porton Down gibi merkezlerde yürütülüyor. Burada, dünyadaki ölümcül virüslere karşı aşı üretiyorlar.

On altıncı yüzyılda aşı yoktu ve bulaşıcı hastalıkların sınır tanımayan yayılmasına karşı bir önlem yoktu. Pizarro Cajamarca'ya gelmeden on iki yıl önce, bir İspanyol gemisi Meksika'ya yelken açtı.

Güvertedeki kölelerden biri hummanın ilk belirtilerini yaşıyordu. Bu, Amerika anakarasına, ölümcül bir hastalık getiren ilk insandı. Hastalık çiçek hastalığıydı. Haftalar içinde çiçek hastalığı virüsü, tek bir kaynaktan yayılarak binlerce Amerikan yerlisine bulaştı.

Çiçek hastalığı virüsü, havadaki parçacıkları soluduğunuzda vücudunuza girip boğazınızın arkasına ve akciğerlerinize yerleşir. Hastalanmadan önce iki ya da üç gün geçer, daha sonra klasik atak görülür ve en şiddetli biçimlerinde bu hastalık, ilk önce sivilceler ve daha sonra oldukça büyük kabarcıklarla eller ve yüzden başlar.

Tüm deri çiçek hastalığı kabarcıkları ile doluncaya kadar, vücudun geri kalanını kaplayacak şekilde yayılır. Bu zamandan sonra hastalığının başkalarına bulaşma olasılığı oldukça yüksektir. Çünkü bu kabarcıkların her biri çiçek hastalığı parçacıklarıyla doludur, eğer bir kabarcığı patlatırsanız, içindeki sıvı dışarı çıkacaktır ve büyük miktarda virüs dokunduğu her şeye bulaşacaktır.

On, on iki gün sonra hastanın arkadaşları hastalanır, ondan on-on iki gün sonra onların arkadaşları. Bu tarz bir oran, hastalığın eksponansiyel olarak yayıldığı anlamına gelir. Artış hızı büyür, büyür, büyür ve hastalık en sonunda nüfusta çok büyük bir yıkıma sebep olacak kadar fazla insana bulaşır.

Yeni Dünya'daki ilk çiçek hastalığı salgını Orta Amerika'yı süpürerek İnkâ İmparatorluğu'na kadar ulaştı. Virüs, geçtiği her yerde yerli nüfusun büyük bölümünü yok ederek, onları İspanyol işgali için daha kolay bir av haline getirdi.

Peki mikroplar neden bu kadar tek taraflıydı? Neden İspanyollar hastalıklarını İnkalara bulaştırdılar da bunun tersi olmadı? Bu, Pizarro'nun gizli silahı; domuzlar ve inekler, koyunlar ve keçiler, evcil hayvanlar. Pizarro'nun domuz çobanı olduğunu hatırlayın. Kulübelerde hayvanlar ile yakın temas içinde, mikroplarını soluyarak, sütlerindeki mikropları içerek büyümüşü ve insanlar için ölümcül olan hastalıklar ev hayvanlarındaki mikroplardan evrimleşmişti, mesela bizim gribimiz domuzlarda bulunan ve tavuklar ve ördekler aracılığı ile yayılan bir hastalıktan evrimleşti.

Kızamığı ineklerden aldık, çiçek hastalığını evcil hayvanlardan edindik, yani insan ırkının bu korkunç katilleri, sevgili ev hayvanlarımızla on bin yıllık temasın bir mirası. Orta Çağ boyunca bulaşıcı hastalıklar Avrupa'da yayıldı ve milyonlarca can aldı. Fakat çelişkili bir biçimde, tekrar eden salgınlar Avrupalıları daha dirençli yaptı.

Her bir salgında virüsle savaşmak için genetik açıdan daha üstün insanlar vardı. Bu insanların hayatta kalması ve çocuk sahibi olması daha olasıydı. Süreç içinde genetik dirençlerini aktardılar. Yüzyıllar içinde, insanlar çiçek hastalığı gibi hastalıklara karşı bir derece koruma kazandı İnkaların asla sahip olmadığı bir koruma.

Çiçek hastalığı Yeni Dünya'ya götürüldüğünde, Yeni Dünya'daki hiç kimse daha önce böyle bir hastalık görmemişti, bu yüzden bu hastalıktan etkilenebileceklerin sayısı çok daha fazlaydı. Doğal bağışıklıkları yoktu ve bu yüzden hastalıkla hem temas edecek hem de onu yayacak ve yayılan bu hastalığın bulaşacağı insan sayısı çok daha fazla yükselecekti. Daha çok insan ölecek, daha çok insan hastalığa yakalanabilecekti. Nüfusta hızla yayılacak ve ölüm oranı inanılmaz boyutlara varacaktı.

Neden Amerika yerlileri çiçek hastalığıyla daha önce karşılaşmamıştı ve neden İspanyollara bulaştırabilecekleri kendi ölümcül hastalıkları yoktu?

Çünkü çiftlik hayvanlarıyla temas konusunda ortak bir geçmişe sahip değillerdi. İnkaların laması vardı fakat lamalar Avrupalıların inekleri ve koyunları gibi değildi. Lamalar sağılmıyor, büyük sürüler şeklinde tutulmuyor ve insanlara yakın kulübe ya da ahırlarda yaşamıyorlardı. Lamalarla insanlar arasında önemli bir mikrop alışverişi yoktu.

Lamanın dışındaki büyük çiftlik hayvanlarının tümünün anavatanı Avrasya ve Kuzey Afrika'ydı. Hiçbiri, Kuzey Amerika'da, Sahra Altı Afrika'da ya da Avustralya'da evcilleştirilmemişti.

Sonuç olarak en kötü bulaşıcı hastalıkların da anavatanı Avrasya ve Kuzey Afrika'ydı ve ölümcül etkileri olacak şekilde dünyaya yayılmışlardı.

İspanyol fethi sırasında ölen yerli insanların sayısı hakkında uzun bir tartışma olmuştur. Bazı bilim insanları, yirmi milyon yerli Amerikalının ölmüş olabileceğini ve bunların büyük çoğunluğunun, belki yüzde doksan beşinin, Eski Dünya'nın hastalıkları tarafından öldürüldüğünü düşünmektedir. Neredeyse insanları tamamen boşaltılmış bir kıta.

Atahualpayla işleri bitip onu öldürdükten sonra, İspanyol fatihleri Peru'nun geri kalanını kolonileştirmeye devam ettiler. Tüfeklerinin, mikroplarının ve çeliklerinin gücüne güvenerek.

İspanyol kolonilerindeki altın Güney İspanya'daki Sevil'e getiriliyordu. Bugün Guadocreata'da Nehri'nde çok az faaliyet var, fakat on altıncı yüzyılda burası dünyanın en önemli, en kalabalık limanları arasındaydı.

Amerika'dan altın taşıyan gemilerin sürekli akışı İspanya'nın dünyanın en zengin milletlerinden biri olmasına yardım etti. İspanyol fatihleri, Eski Dünya ile Yeni Dünya arasındaki ilişkiyi sonsuza kadar değiştirmişti.

Fethin ve Avrupa'nın yayılımının, Avrupalıların cesur, gözü pek, yaratıcı ya da zeki olmasından kaynaklandığını anlatan bir mitoloji var, fakat cevabın Avrupalıların kişisel özellikleriyle hiçbir ilgisinin olmadığı ortaya çıktı.

Evet, Pizarro ve adamları cesurdu, fakat birçok cesur İnka da vardı. Avrupalılar tesadüfi olarak galip gelen oldular. Coğrafi konumları ve tarihleri sayesinde tüfekleri, mikropları ve çeliği edinen ilk insanlar oldular.

On dokuzuncu yüzyılın sonunda, Avrupalı kuvvetler Amerika'nın içlerine ilerlemiş, Afrika, Avustralya ve Asya'nın büyük bölümünü kolonileştirmişlerdi. Cajamarca'da başlayan süreç mantıksal sonuçlarına ulaşmıştı.

Avrupalı tüfek, mikrop ve çelik dünyayı yeniden şekillendiriyordu.

TROPİKAL BÖLGELERDE

Afrika, insanlığın doğum yeri, atalarımızın ilk adımlarını attığı yer olarak adlandırılır.

Ancak büyük bir tropikal medeniyete de ev sahipliği yaptığı daha yeni ortaya çıktı.

Bu kıtayı bir zamanlar şehirler ve krallıklar kaplıyordu. Ama sonra arkalarında iz bırakmadan kayboldular. Bu büyük başarıya ne oldu?

A sınıfı, 19D Güney Afrika Demiryolları buharlı lokomotifi. İskoçya'nın Glasgow kentinde 1932'de üretildi. Teknoloji ve insanın başarısının bir mirası.

Bir kıta boyunca uzanan bir yol açmak için inşa edilmiş bir araç. Avrupalı tüfeğin, mikrobu ve çeliğinin zaferinin kalıcı sembolü.

Avrupalılar dünyaya yayıldıkça, diğer insanlara hükmettiler, demiryolları inşa ettiler, Avrupa modelinde zengin toplumlar geliştirdiler, bunu Kuzey ve Güney Amerika ve Avustralya'da başarıyla yaptılar.

Daha sonra Afrika'ya ulaştılar ve bu aynı şeyin tekrardan başlaması gibi göründü. Fakat Afrika farklı olacaktı. Orası, yabancı istilacılardan saklanmış tehlike ve sırların mekanıydı.

İlk Avrupalı yerleşimciler Güney Afrika'ya 1600'lerin ortalarında geldiler. Kitanın güney ucundaki Ümit Burnu'nda karaya çıktılar. Çiftlikler kurarak, buğday ve arpa ekerek, sığır ve koyun güderek çabucak bu yeni kıtaya yerleştiler.

Fakat Güney Afrika Avrupa'dan 5 bin mil uzakta. Yerleşimciler için Avrupa ekinlerini ve hayvanlarını dünyanın bunca uzak bir yerine ihraç etmek nasıl mümkün olmuştu?

Bu yetenek kadar iyi şansa da dayanıyordu. Coğrafi konum yerleşimcilere son derece iyi bir el dağıtmıştı. Güney yarımkürede, Avrupa'ya benzeyen az sayıdaki bölgelerden birine rastlamışlardı.

Çünkü Ümit Burnu ve Avrupa aynı enlemde veya ekvatorun aynı uzaklıkta yer alır ve birbirinden oldukça ayrı olan bu bölgelerin sıcaklık ve ikliminin neredeyse tamamen aynı olduğu anlamına gelir.

Avrupalıların gelişiyle beraber, yerel insanlar kendi kıtalarından sürüldüler. Fakat fethin görülmez ve hatta daha yıkıcı bir yüzüyle de karşılaştılar. İnsanlık tarihinin en büyüklerinden biri olan bir güçle, mikroplarla.

Evcil hayvanlar Avrupalılara tamamen habersiz oldukları bir avantaj getirmişti. Çiftlik hayvanlarının yakınında yaşayarak, bu hayvanlardan, daha sonra insan hastalıklarına sebep olacak şekilde evrim geçiren mikropları ve virüsleri aldılar.

Yüzyıllar boyunca buna maruz kalan Avrupalılar bu hastalıklara karşı bir derece direnç kazandı. Fakat Avrupalılar dünyaya yayıldıkça aynı dirence sahip olmayan ve yıkıcı hastalık salgınlarına, özellikle de çiçek hastalığına yenik düşen insanlarla karşılaştılar.

Amerika'da, milyonlarca yerli insan bu hastalıktan öldü. Hastalık, Ümit Burnu'nda Koisan halkına da aynı hasarı verdi. Çiftçilikleri ve mikroplarıyla, Avrupalılar Afrika'nın güney ucunda kendilerine sağlam bir yer edindiler.

Artık genişlemeye yönelmişlerdi. 1830'larda öncülük ruhunda, Avrupalıların, Kuzey Amerika'dan Avustralya'ya uzanan yayılışında görülene benzer şekilde bir patlama yaşandı.

Bu sefer söz konusu olan Hollandalı yerleşimcilerdi, ve bu öncüler, Kuzey Amerika ve Avustralya boyunca ilerleyen öncüler gibi iç kısımlara girdiler.

1830'lar boyunca, binlerce Hollandalı çiftçi, aileleri ve sahip oldukları ile beraber at arabalarına binerek yerleşmek için yeni topraklar bulmak üzere Ümit Burnu'ndan ayrıldı.

Bu Hollandalı yerleşimciler kendilerine Voerttekker dediler. Bu öncüler Avrupalı fethin bir başka aracını, tüfeği kullandılar.

Her Voerttekker'in arabasında bulunduracağı, tipik bir silah olan, ağızdan doldurulan bir tüfek.

Tüfekler ve yapıldıkları çelik Avrupalıların kendileriyle beraber dünyaya taşıdıkları büyük avantajların son ikisiydi.

Tüfekler, Avrupa'nın dışında başlayan fakat Avrupalıların mükemmelleştirdiği binlerce yıllık karmaşık teknolojik gelişmelerin bir sonucudur. Ve bu tamamen, tarımın onlara binlerce yıl önce verdiği avantajdan kaynaklanıyor.

Cep telefonu olmadan dışarı çıkamazsınız; o günlerde çakmaktaşı silahınız olmadan çıkamazdınız. Bu şekilde silahlanan Avrupalı yerleşimciler Afrika içlerine doğru ilerlerken her türlü engelin üstesinden gelecekleri konusunda kendilerine güveniyor olmalıydılar.

17 Şubat 1838'e gelindiğinde, yerleşimciler Ümit Burnu'ndan 800 mil içeriye ulaştılar. Fakat yabancı ve keşfedilmemiş bir bölgeye giriyorlardı. Birdenbire, karanlığın içinden Afrikalı yerlilerden oluşan bir ordu çıkıyordu.

Kurbanlarının tamamen bozguna uğramadan, tek bir el bile ateş edecek zamanları olmadı. Birkaç saat içinde, üç yüze yakın yerleşimci ölmüştü. Düşman acımasızca saldırdı. Erkekleri, kadınları ve çocukları öldürdü. Böylesine acımasız ve hesaplanmış bir saldırıyı gerçekleştirebilen ve Avrupalıları yollarından alan kim olabilirdi?

Aslında Voertrekker'lar kudretli bir Afrika krallığının sınırları içinden geçmişlerdi. Burada Ümit Burnu'ndaki Koisan'lardan çok farklı insanlar yaşıyordu. Zulularla karşılaşmışlardı.

Zulular, o zamana kadar karşılaştıkları herkesten çok farklı olan bir insan grubu idi. Bu, organize olmuş bir insan topluluğuydu. Zulular, bir benzeri olmayan ve oldukça gelişmiş bir Afrika devletinin kurucularıydı.

Askeri yetenekleri, yerli komşuları Afrikalıları yenmelerini sağlamıştı. Yaklaşık 80 bin metrekare toprağı ellerinde tutuyorlardı, oldukça karmaşık bir ekonomi ve toplum kurmuşlardı.

Zuluların topraklarını şiddetli biçimde savunmaları Voertrekker'ların beklediği bir şey değildi. Onların baş edebileceğinden çok daha fazla sayıdaydılar. Zululardan gelecek bir saldırıya hazır değillerdi. Hiçbir problemle karşılaşmadan 10-15 bin askeri seferber edebilecek bir kralla karşı karşıydılar.

Her görevi üstlenebilirlerdi, tamamen korkusuzdular. Yerleşimciler sersemlemiş ve mahvolmuşlardı. Voertrekker'lar ve tüfek, mikrop ve çeliğin gücü Afrika'da dengini mi bulmuştu?

Voertrekker'lar Zuluların kim olduğuyla ya da böylesine karmaşık bir devleti nasıl kurduklarıyla çok az ilgilendi. İstedikleri kavgaydı. Dağınık haldeki kuvvetleri at arabalarından oluşan büyük bir çemberin arkasında topladı, ve kendilerini savaşa hazırladılar.

16 Aralık'ta, şafak vakti 10 bin Zulu sayıları kendilerinden çok daha az olan yerleşimcileri yok etmek için ansızın saldırdı. Fakat bu sefer Avrupalılar teknolojilerini mümkün olan en yüksek verimde kullanabildiler.

Ağızdan doldurmalı tüfeklerinin ateş hızını arttırmak için, bazıları tüfekleri doldururken diğerleri ateş ediyordu. Ateş ediyorlar, silahı geri veriyorlar ve başka bir silah daha alıyorlardı.

Böylece her beş ya da altı saniyede bir atış yapabiliyordunuz. Anlayacağınız üzere, bu çok önemli bir şeydi. Bu sefer tek bir Zulu bile kamp alanına 10 adım yaklaşmamıştı.

Tam bir katliamdı. Voertrekker'lar muhtemelen 3000-3500 Zuluyu öldürdü. Kendilerinde ise sadece 3 yaralı vardı. Bu çatışma, Kan Nehri Savaşı olarak bilinmeye başladı. Zulular bozguna uğramıştı. Tüfek, mikrop ve çelik üstün gelmişti.

Muzaffer Avrupalı yerleşimciler Zulu topraklarının ötesine doğru devam ettiler bu arada teknolojilerindeki yeni gelişmeler fethin kapsamını genişletmelerine izin veriyordu.

Demiryolları önemliydi. Demiryollarıyla beraber, birçok insan ve bu insanların ihtiyaçları geniş bölgelerde taşınabiliyordu. Avrupalılar Afrika'da tren yolları inşa ettiler iç bölgelere doğru ilerlediler, kendilerini ve gereksinimlerini taşıdılar.

Endüstri devrimi çağıydı Afrika'nın kolonileştirilmesi için kullanılacak bir silah daha sunan bir çağ. Kan Nehri'nde görülen yıkıcı ateş gücünü tek bir adamın eline veren bir silah gelişti. Mitralyöz! (Makineli Tüfek)

Eski, tek atışlık silahlarla karşılaştırıldığında bu silahı bu kadar mükemmel yapan şey, bu silahın dakikada 500 kere durmaksızın ateş edebilmesi. Tek atışlık silahlara sahip yaklaşık 100 adamınkine eşit bir ateş gücü var.

Avrupalılar, Afrika'da ilerledikçe istilaya Zulular kadar düşmanca karşılık veren bazı kabilelerle karşılaştılar. Fakat Matabele gibi halkların dünyanın ilk tam-otomatik silahına verecekleri bir cevap yoktu.

1893'ün Ekim'indeki Matabele çatışması saatlerle ölçülebilecek kadar kısa sürdü. Yerleşimciler, Matabele savaşçılarını geriye sadece birkaçı kalıncaya kadar öldürdü.

Antik teknolojinin, Avrupa'daki buluşlar düşünüldüğünde en son ve en ileri teknoloji ile karşılaşmasının gerçek bir örneği idi. Bu yeni bir çağın doğuşu gibi görünüyor. Afrika içlerine kadar uzanan yollar açan Avrupalılar.

Kabileleri arka arkaya yenmeleri gönüllerinin istediği yere yerleşmeleri. Tüfeğin, mikrobu ve çeliğin galip gelmesi. Fakat artık bu yerleşimciler tamamen yeni bir düşmanla yüzleşeceklerdi.

Bir zamanlar en büyük müttefikleri olan bir düşmanla. Coğrafyayla.

Yerleşimciler, kuzeye doğru ilerleyip toprakları tarla yapmak için temizlediler, Afrika'da refah içinde bir hayat kurabileceklerinden emindiler. Birdenbire işler ters gitmeye başladı. Toprağı sürmek imkansız hale gelmişti.

Ekinleri büyümeyi reddediyordu. Ayakkabıları çamurda parçalanıyordu. Ve bu daha sadece başlangıçtı.

Avrupalıların karşılaştığı ikinci büyük problem hayvanların ölmesiydi. Atları ve öküzleri dünyanın diğer bölgelerindeki Avrupalı avantajının önemli bir parçasıydı.

Öküzler çekiş hayvanı, atlar askeri hayvanlar olarak kullanılıyordu. Fakat burada Avrupalıların hayvanları ölüyordu. Bu evcil hayvanlar ve ekinler Avrupa medeniyetini binlerce yıl ayakta tutmuştu.

Tüfek, mikrop ve çelik olmasa fetih ve kolonileşme tarihi olmazdı. Ve şimdi, çevrelerinde Afrika yerlilerini sağlıklı bir şekilde çiftçilik yaparken ve sığır güderken gören yerleşimcilerin kendileri, korkunç ateşler içinde hasta düşüyorlardı.

Bu nasıl mümkün olmuştu? Bu garip ve yeni toprağın sırları nelerdi? Tüfek, mikrop ve çeliğin arkasındaki fikirlerin tümü coğrafyadan çıktı. Ve coğrafya Avrupalıların neden başarısızlığa uğradığını açıklıyor.

Avrupalı ekinler Ümit Burnu bölgesinde iyi geliştiler. Çünkü benzer bir enlemde bulunan Ümit Burnu Avrupa'nın bir aynası gibiydi. Fakat yerleşimciler Afrika'nın içlerine doğru ilerledikçe kuzeye hareket ediyor, yavaş yavaş Ekvatora yaklaşıyordu.

Yaklaşık 23 derece güney enleminde, Limpopo Nehri'nin yakınlarında, Oğlak Dönencesi olarak bilinen önemli bir coğrafi sınırı geçtiler. Tanıdık Avrupa iklimini arkalarında bırakıyor ve tamamen yeni bir dünyaya giriyorlardı.

Tropikal bölgeye girmişlerdi. Avrupa'yla ya da ılıman bölgelerle karşılaştırıldığında, Tropik bölge tamamen farklı kurallarla işliyordu. Avrupa, Kuzey Amerika ve Ümit Burnu'nun dört mevsimi yerine burada sadece iki mevsim vardı. Kurak mevsim ve yağışlı mevsim.

Buğday ve arpa, Avrupa uygarlığını asırlardır ayakta tutan ekinler, bu tropik iklimde hayatta kalacak şekilde evrimleşmemişti. Fakat Afrika yerlileri, Zulular, Matabeleler yerleşimcilerin karşılaştığı tüm kabileler tarıma Avrupalılar kadar bağımlıydı.

Avrupalılar başarısızlığa uğruyorlar onlar nasıl başarılı oluyorlardı? Bugün bile Afrika kıtası, binlerce farklı kabileden oluşur. Her birinin gelenekleri ve dilleri diğerinden çok ince çizgilerle ayrılmıştı. Bu kadar büyük bir çeşitlilik, çoğu Afrikanın birden çok dil öğrenmesi gerektiği anlamına gelir ve bu yetenekleri çok küçük yaşta edinirler.

Güneş kelimesiyle ilgili bulduklarım şunlar: Neanca dilinde güneşin karşılığı azuba, Bemba dilinde haka zuba, Çiva dilinde ise dzuba ve Senga dillerinde tekrar zuba.

Ya da su için kullanılan kelime. Neanca dilinde manzi, Bemba dilinde amenci ve Çivada manzi. Gene birbirlerine çok benziyorlar. Bu linguistik benzerlikler bize ne anlatıyor?

Tropik Afrika'daki çoğu modern dilin ortak bir kökenden geldiğini. Bugün konuşulan dillerinin çoğunun atası olan ve tek bir insan grubu tarafından konuşulan, atadan kalma tek bir dil.

Dilbilimsel analiz, batı Tropik Batı Afrika'da ortaya çıkan ve Bantu olarak bilinen bir dil ailesini ayırdı. Yaklaşık 5000 yıl önce Bantu dilini konuşan ilk insanlar, ekinleri, hayvanları ve dilleriyle beraber yeni topraklara yayılmaya başladı ve yüzyıllar içinde, Bantu kültürü, Afrika'nın tropikal bölgesine yayılan yüzlerce kabileye bölünerek evrimleşti.

Fakat bu pan-Afrikan uygarlığın varlığı uzun yıllar boyunca gözardı edilmiştir. Limpopo nehri kıyısındaki arkeolojik bir alanın Kraliçe Cape ya da erken dönem beyaz bir uygarlığın merkezi olduğu söyleniyordu. Mapungudwe bir merkezdi, devasa bir devletin başkentiydi ve bu tepenin etrafında 5000 kadar insan yaşıyordu. Fakat vadide yaşayan ve şehri beslemek için gerekli tarım mahsullerini üreten birkaç bin insan daha vardı.

Sığırlara, koyunlara sahiptiler, süpürgedarısı ve akdarı yetiştiriyorlardı, demir işliyorlardı. Bu, Güney Afrika'da görülen devasa, şaşırtıcı bir gelişmeydi ve bu, yalıtılmış bir devlet değildi. Güney Afrika'ya ve ötesine yayılan çok daha büyük bir ekonomik ağın parçasını oluşturuyordu.

Kuzey Botswana'ya kadar giden ve oradan aldığı malları Hint Okyanusu'na kadar taşıyan böylesine karmaşık bir ticaret ağı kurmak Afrikanların inanılmaz bir başarısı. Yani Afrikanlar, Avrupalı yerleşimcileri bozguna uğratan tarım sorunlarını aşmışlardı.

Hindistan kadar uzak bir yerle ticaret yapabilen karmaşık toplumların temeli haline gelen ve kıta boyunca yayılan benzersiz bir tropik tarım sistemi geliştirdiler. Fakat filizlenmekte olan bu tropik uygarlığın kalbinde çok daha sıra dışı bir hikaye yatıyordu.

Tropik bölgeye girer girmez, Avrupalılar ve hayvanları korkunç hastalıklara yenik düştüler. Ateş, nüfuslarını harap etti. Fakat tropik bölgedeki Afrikalılar aynı belirtilerin çok daha azını gösterdiler. Çoğu, Avrupa silahlarının en ölümcül olanının, çiçek hastalığının karşısında bile hayatta kalmayı başardı. Kuzey ve Güney Amerika'nın yerli halkını ve Ümit Burnu'ndaki Koisanları mahveden hastalık. Bu nasıl mümkün olmuştu?

Diamond hepsinin coğrafyayla ilgili olduğunu düşünüyor. Avrupalı yerleşimcileri ve hayvanlarını öldüren hastalıkların çoğu tropik dünyaya özgüydü. Avrupalılar daha önce bu hastalıklarla karşılaşmamışlardı. Bu, fethin olağan gidişatının tersine dönmesiydi. Yeni Dünya'da mikroplar, yerli insanları öldüren Avrupalıların tarafında olan bir silahtı. Burada ise Avrupalıları öldüren, Avrupalıların geçmişlerinde maruz kalmadığı yerli mikroplardı, yani burada da silahlar, mikroplar ve çelik iş başında fakat mikroplar Avrupalıları öldürerek ters yönde çalışıyordu.

Yerleşimciler ve beraberlerinde getirdikleri çiftlik hayvanları, tropikal enfeksiyon ve hastalık ordusuna yenik düşmüştü. Fakat Afrika'daki sığırlar, binyıllar içinde bu tropik mikropların çoğuna karşı dirençli hale geldiler. Bu hayvanlar, tropik bölgedeki Afrikalılarda çiçek hastalığından ölümün Koisanlarda olduğu kadar çok olmamasının nedenini açıklayabilir.

Çiçek hastalığı virüsü, sığırdan insana ilk defa yüzyıllar önce geçti ve şu anda uzmanlar bu virüsün ilk olarak tropik Afrika'da ortaya çıkmış olabileceğini düşünüyor. Afrikalılar kuşkusuz bu hastalığa aşınaydı. Hatta hayat boyu bağışıklık sağlayacak aşı yöntemleri bile geliştirdiler. Daha fazlası da vardı.

Afrika yerlileri, dünya üzerindeki en ölümcül hastalıklardan birine, sıtmaya karşı antikorlar geliştirdi. Avrupalı yerleşimcileri alt üst eden, sivrisinek tarafından taşınan bu hastalıktı. Tropik bölgedeki Afrikalılar, sıtmayla sadece antikorlardan fazlası ile savaşıyorlardı. Tüm bir uygarlık, öncelikle mikrop kapmayı engellemeye yardımcı olacak şekilde evrimleşmişti.

Yüksek ve kuru yerlere, sivrisineklerin ürediği nemli ve rutubetli yerlerden uzağa yerleşmeye meyilliydiler. Geniş alanlara yayılmış, nispeten küçük topluluklarda yaşayarak, Afrikalılar sıtmanın bulaşma oranını sınırlayabiliyordu. Bu olağanüstü bir başarıydı.

Fakat Avrupalılar Afrikalıların yaşam şeklini pek anlamadı. Yerleşimlerini su için kullandıkları nehirlerin ve göllerin yakınına, sivrisinekler tarafından istila edilen yerlere kurdular. Binlerce Avrupalı öldü. Tropikler Avrupalı tüfekleri, mikropları ve çeliği mağlup etmiş, ve Afrikalılar galip olmuş gibi görünüyordu.

Tropik dünyaya iyi uyum sağlamış, kompleks bir medeniyete sahiptiler. Geniş bir kültürel dağılımla kıtaya yayılmış bir medeniyet. Bu Avrupalı tüfeklerin, mikropların ve çeliğin sonu muydu?

Gelecek bu kudretli tropikal uygarlık için ne getirecekti? Avrupalılar Afrika'ya yerleşemedi. Afrika, Kuzey ya da Güney Amerika gibi olmayacaktı. Ama Afrika, kolonici güçleri hala kendine çeken bir şeye sahipti. Büyük miktardaki doğal kaynak rezervi; bakır; elmas ve altın. Avrupa fethi, tüfek, mikrop ve çelik hikayesi artık yeni bir döneme giriyordu.

Belçikalılar, bin sekiz yüzlerin sonlarında, şu anda Kongo Demokratik Cumhuriyeti olarak bilinen yerde milyonlarca Afrika yerlisini köylerinden sürerek, kauçuk toplamak, bakır ve diğer madenleri çıkarmak için çalıştırdılar.

Arkalarından evlerini yaktılar. Bin yıllık tropik medeniyetlerini küle ve toza dönüştürdüler. Çok azı Belçikalılarınki kadar merhametsizceydi, fakat kıtadaki milyonlarca Afrikalı tropik şartlara tamamen uyum sağlamış bir hayat tarzını bırakmaya ve Avrupalılar için çalışmaya zorlandı.

Afrika'nın doğal zenginliklerini Avrupa'ya taşımak için Avrupalılar tekrar teknolojilerine döndü. Daha fazla demiryolu yaptılar. Yarım asırdan daha uzun bir süre ve on binlerin emeğinden sonra, parlayan çelikten raylar, Ümit Burnu'ndan tropik bölgenin tam kalbine kadar ulaşıyordu. Avrupalıların Afrika'nın zenginliklerini ele geçirmeleri için yapılmıştı. Afrika medeniyetinin harabeleri üzerine kurulmuştu.

Bu raylar hala kullanılıyor. Başlangıçtaki görevlerini hala yerine getiriyor. Trenler Afrika'nın güney ucundan günümüz Kongo'suna ve Zambiya'sına yolculuk ediyor, tonlarca bakırı ve diğer madeni taşıyor. Fakat Afrika artık bir koloniler kıtası değil. Milletleri özgür ve bağımsız.

"Tüfek, mikrop ve çelik teorimi günümüz Afrika'sındaki yeri ne?"

Afrika'nın ve tüm dünyanın en fakir ülkelerinden biri olan Zambiya'da ortalama yıllık gelir birkaç yüz dolar ve bir Zambiyalının ortalama hayat süresi 35 yıl, yani ben şu ana kadar iki Zambiyalı ömrü yaşadım.

Buradayken aklımdan geçen "tarih, coğrafya, tüfek, mikrop ve çelik, Zambiya'nın bugünkü kötü durumunu anlamamızı sağlayacak neler söyleyebilir?" sorusu.

Modern Zambiya'da, tropik Afrika'da bir zamanlar gelişen büyük yerli medeniyetlerin izlerini çok az görebiliyorum. Onun yerine gördüğüm, kolonileşme ile şekillenmiş bir ülke. Avrupa modeline göre inşa edilmiş ve Avrupalılar tarafından kurulan madenlerin ve demiryollarının hemen bitişiğinde gelişen şehirler ve kasabalar görüyorum. Peki ya bu kıtayı ve bu insanları başlangıçta şekillendiren büyük kuvvetler?

Avrupalılar tarafından fethinin arkasındaki güçler. Tüfek, mikrop ve çelik, modern Afrika'nın neresinde? Sıtma, Zambiya'da endemik bir hastalık. Bu bir numaralı kamu sağlığı problemi ve özellikle çocuklara baktığınızda, bir sağlık kuruluşuna gittiğinizde, hastanenin ayakta tedavi servisindeki çocukların %45'inde sıtma var.

Diamond'ın tarihin büyük güçlerinden biri olarak tanımladığı mikrop, modern Zambiya'nın hikayesini hala şekillendiriyor. Sadece yakın zamandaki AIDS felaketi değil fakat aynı zamanda Avrupalıları hezimete uğratan antik tropik hastalık sıtma. Sıtma şu anda beş yaşın altındaki Afrikalı çocukların bir numaralı katili.

Tropik bölgedeki Afrikalılar bir zamanlar geniş alanlara yayılmış yerlerde yaşıyorlardı, bu sıtmanın yayılımını en aza indiriyordu. Fakat artık yüksek nüfus yoğunluğuna sahip modern şehirlerde ve kasabalarda yaşıyorlar, enfeksiyon oranı önemli ölçüde arttı. Mikropların getirdiği yük, ülkenin başına bela olan en büyük problemlerden biri.

Şüphe yok ki sıtma ülkeye çok büyük bir ekonomik yük getiriyor çünkü, birçok çocukta sıtma var, eğer sadece bir koğuştaki çocukları göz önüne alırsak, onların anneleri bir yerlerde çalışıp bir şeyler üretiyor olabilirlerdi, bu üretkenliğin doğrudan, büyük ölçüde etkilendiğini bildiğimiz yollardan biri.

Önemli iktisatçılar, son yarım asır boyunca, Afrika'daki yıllık %1 büyümenin tamamıyla sıtmaya bağlanabileceğini tahmin ediyor. Afrikalıların, bin yıllar içinde sıtmadan korunmak için geliştirdikleri bağışıklıklar ve antikorlar artık onlara yeterli koruma sağlamıyor. Hastalığın özellikleri mutasyona uğruyor, ve standart ilaçlar daha az etkili hale geliyor. Sıtma vakalarının yükseldiği mevsimlerde bir hastanede günde 7 çocuk ölebiliyor.

Otuz yıl önce bir yolculuğa başladım. Dünyamızdaki eşitsizliğin kaynağını öğrenmek için bir arayış. Hikayenin, uygarlığın başlangıcına kadar gittiğini ve gezegenimizin coğrafyasında yattığını keşfettim.

İnsanlar çiftçiliğe ilk başladıklarında, küçük bir alan en iyi ekinlere ve hayvanlara sahip olacak kadar şanslıydı ve bu bir grup insana eş olmayan tarihsel bir üstünlük verdi.

Avrupalılar silahları ve çeliği mükemmelleştirdiler, ölümcül hastalıkları ve mikropları evrimleştirdiler. Daha sonra bunları kıtaları fethetmek ve sıra dışı bir servet edinmek için kullandılar.

Coğrafyanın, tüfeklerin, mikropların ve çeliğin, dünyamızın tarihini şekillendiren en güçlü etkenler olduğu sonucuna vardım.

Zambiya'da bu kuvvetler bugün dünyayı hala şekillendiriyor. Tropik mikroplar bu ülkeyi ve insanlarını alt üst ediyor onları yoksulluğa sürüklüyor. Bu Zambiya'nın her zaman tarihin ve coğrafyanın büyük kuvvetlerinin kurbanı olacağı anlamına mı geliyor?

Ya da Afrika'nın şimdi olduğu gibi fakir bir geleceğe mahkum olduğu anlamına mı? Kesinlikle hayır. Ve mesajın umut dolu bir mesaj olduğunu söyleyebilirim, "Afrika ve az gelişmiş bölgeleri unutmun" diyen, determinist, kadercı bir mesaj değil.

Dünyanın farklı bölgelerinin bu hale gelmesinin belirli sebepleri olduğunu ve bu sebepleri anlayarak, bu bilgiyi tarihsel olarak dezavantajlı olmuş bölgelere yardım etmek için kullanabileceğimizi söylüyor.

Malezya ve Singapur dünyanın en zengin ve en hareketli ekonomileri arasında. Onlar da Afrika'yla aynı coğrafi problemlere ve sağlık sorunlarına, aynı endemik sıtmaya sahip olan tropik ülkeler. Fakat her ikisi de çevrelerini anlayarak kendilerini dönüştürdüler.

50 yıl önce bu ülkeler coğrafyanın ve mikropların oluşturabileceği yükü fark ettiler. Ortaklaşa bir çaba ile, sıtmayı topraklarından neredeyse tamamen kazımayı başardılar. Ekonomileriyle yaşam biçimlerini değiştirdiler. Malezya ve Singapur'un hikayesi, coğrafyayı ve tarihi anlamının neler yapabileceğini gösteriyor. Açıklamalar size güç verir, değiştirme gücünü. Bize, geçmişte neyin neden olduğu anlatırlar, ve biz bunları gelecekte farklı şeylerin olmasını sağlamak için kullanabiliriz. Zambiya hükümeti buna katılıyor. Ülkedeki sıtmayı sonlandırmak için ulusal çapta bir proje başlattılar, tıpkı Malezya ve Singapur'daki gibi.

Yeni ilaçlar, hatta muhtemel bir aşı onlara artan bir başarı şansı veriyor. Sıtmanın kontrol altına alınması insanların refahında artış anlamına gelecek ve insanların refahındaki artış yüksek verimlilik anlamına gelecek.

Tarihten bahsettiğimizde gelişimden bahsederiz, toplumlar arasındaki rekabetten ve ulusların zenginliğinden bahsederiz, kulağa entelektüel gelebilir fakat Afrika'da insan bununla yüzleşiyor.

Ve Diamond için, 30 yıllık soruşturma ve düşünmeden sonra bile tüfek, mikrop ve çeliğin arkasındaki soru her zaman olduğu kadar önemli.

Neden dünyamız zenginle fakir arasında bölünmüş durumda ve bunu nasıl değiştirebiliriz?

"Hayatımın geri kalanında ne konuda çalışırsam çalışayım, asla tüfek, mikrop ve çelik sorusu kadar heyecan verici olamaz, çünkü bunlar insanlık tarihinin en büyük soruları."

Kıtaların insanlık tarihinin yörüngelerini etkileyen çevre özellikleri bakımından farklılık göstermelerinin nedenleri:

- Gerek savaşların kazanılmasını sağlayacak sayıda kalabalık nüfusun oluşması gerekse teknolojik ve siyasal üstünlük sağlayan toplumlarda yiyecek üretimiyle uğraşmayan uzmanların beslenebilmesi amacıyla yiyecek üretiminin gerçekleştirilmesi çok önemlidir. Ekonomik olarak karmaşık, toplumsal olarak katmanlı, siyasal olarak merkezleşmiş toplumların, küçük olgunlaşmamış şefliklerin düzeyini aşan tüm gelişmeleri gösterebilmeleri yiyecek üretimine bağlı olmuştur. Yiyecek üretimi ise, yaban hayvan ve bitki türlerinin evcilleştirmeye uygunluğuyla yakın ilişkilidir. Ancak, evcilleştirmeye aday yaban türlerin sayısı; kıtaların yüzölçümüne ve soyları tükenen türlerin varlığına bağlıdır. Her kıtada evcilleştirmeye uygun bitki ve hayvan varlığı ancak birkaç merkezle sınırlıdır. (kitapta her kıta için büyük yaban etobur ve otobur kara memeli hayvanlarının ve bitki türlerinin sayıları verilmiştir). Dolayısıyla, kıtaların yiyecek üretme kapasitesine bağlı olarak gelişim farklılıkları ortaya çıkmıştır.

- Toplumlar kendi icat ettikleri şeyden daha çoğunu, teknolojik yenilikleri hatta siyasal kurumları başka toplumlardan alırlar. Genelde uzun vadede, gelişmeler topluluklar arasında paylaşılır. Yani üstünlükten yoksun toplumlar ya bu üstünlüğe sahip toplumlara bakarak o üstünlüğü kendileri de edinirler ya da yerlerini üstün topluma bırakırlar. O halde, kıta içinde yayılma ve göç toplumların gelişmesinde önemli rol oynamaktadır. Yayılma ve göçü etkileyen koşullar ise; iklim, coğrafi enleme bağlı olarak bitki ve hayvan hareketinin varlığı, çevresel ve coğrafi engellerin varlığına (örneğin, engebeli arazi, yüksel dağlar siyasal ve dilsel birliği önlemektedir) bağlı olarak oluşmaktadır.
- Kıtalararası yayılma kolaylık bakımından farklılıklar göstermektedir. Bazı kıtalar daha yalıtılmış durumdadır. Hele yarıkürelerarası yayılma, aşağı enlemlerde okyanuslar yukarı enlemlerde sadece avcılık ve toplayıcılığa elverişli bir iklim ve coğrafyayla yalıtılmış olması nedeniyle çok yavaş gerçekleşmiştir.
- Geniş yüzölçümü ve kalabalık nüfus demek; mucitlerin birbiriyle yarışan toplumların, benimsenecek yeniliklerin sayısının daha fazla olması demektir. Ayrıca yenilikleri benimsem ve koruma baskısı da artar çünkü bunu yapamayan toplumlar genellikle yarıştıkları diğer toplumlar tarafından elenirler. Kıtalar arasında yüzölçümü ve yarışan toplumlarının sayısı en yüksek olan Avrasya, en düşük olan Avustralya idi, Amerika kıtası geniş yüzölçümüne karşın coğrafya ve çevre koşulları yüzünden parçalanmış bir haldeydi.

Yukarıdaki dört neden, ölçülebilir büyük çevresel değişikliklerle ilgilidir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken en önemli husus, insanın yaratıcılığına göz ardı eden "coğrafi gerekircilik" tuzağına düşmemek olacaktır. Bütün insan toplumlarında yaratıcı insanlar vardır. Ancak bazı yaşam çevreleri başka yaşam çevrelerine göre bize daha fazla başlangıç malzemesi ve icatları kullanmak için daha olumlu koşullar sunmaktadır. Önemsiz, geçici, yerel nedenlerden dolayı küçük kültürel bir özellik oluşabilir, kökleşir, toplumu önemli kültürel seçimlere önceden hazırlar. Bu durum tarihte öngörülebilir bulunmayı olanaksızlaştıran süreçleri tanımlamakta yardımcı olmaktadır. (MÖ 8.500 ve MS 1.450 yılları arasında yaşayan ve o zaman gelecekteki tarihsel yörüngeleri tahmin etmeye çalışan bir tarihçi Avrupa'nın egemenliğini en az olasılık olarak görürdü)

İnsan toplumlarıyla ilgilenen bilimler özellikle tarih en uzak ve en yakın nedenlerle ilgilenir. Fiziki bilimlerde "en arkada yatan neden" "amaç" "işlev" gibi kavramlar anlamsızdır ama genel olarak insan etkinliğini anlama bunlar çok önemli kavramlardır. Fizikçiler ve kimyaçılar mikroskobik düzeyde evrensel belirlenimci yasalar formüllendirebilirler ancak biyologlar ve tarihçiler yalnızca istatistikî eğilimleri ortaya koyabilirler. Tekrarlanabilir, denetimli deneysel müdahaleler yapmanın olanaksızlığı, değişkenlerin sayısının fazlalığından doğan karmaşa, bu yüzden her sistemin benzersizliği, sonuçta evrensel yasalar oluşturmanın imkansızlığı, sonradan çıkacak özellikleri ve ilerideki davranışları tahmin etmenin güçlüğü gibi sıkıntılar tarih bilimini, en çok büyük mekanlar ve uzun dönemler ölçeğinde çalışmasını zorunlu kılmaktadır.

Tarih Öncesine Ait Son Sırlar

Jean Clottes

Express Dergisi Makalesi

Orta Fransa'da ve genelde halka kapalı olan bazı tarih öncesi mağaralara, zaman zaman yabancı ve tuhaf ziyaretçiler uğramaktadır. Bu mağaralarda, karanlık içinde, çok eskiye dayanan, yağa bulanmış liken fitilinin yanmakta olduğu kalker lambalarını iç duvar boyunca dolaştıran gizemli gölgeleri görmek mümkündür.

Bu titrek alev sayesinde, göz kamaştırıcı şekilleri ancak fark edilebilen ve günümüzden 20.000-30.000 yıl öncesindeki gibi mamutlar, yaban öküzleri, "rhinocéros"lar ve diğer mağara hayvanları, derin uykularından uyanıp kayaların oyuklarından fırlarcasına, evrenin bilinmeyen özünü de beraberlerinde götürerek koyu karanlıkta kayboluyor gibiler.

Merak etmeyin: bu izinsiz ziyaretçiler ne Şaman ne de Vandaldırlar, onlar aslında tarih öncesi koşullarına yakın koşullardaki gücü ile bizi sarsan, karmaşıklığı ile bize fazla gelen bir sanatın gizlerini anlamaya çalışan arkeologlardır. "Avlanmanın büyüü" nden, yapısalcılıktan geçerek şamanizme, yüzyıllardır inandırılmaya çalışan sofistike teorilere rağmen, bu primitif*lerin düşüncesi, belli belirsiz kayalık duvarlara kızıl aşı boyası veya odun kömürü ile işlenmiş (kazılmış) ve bizleri neredeyse küçük düşürecek şekilde direniyor.

Atalarımız, son yıllarda birbirinden önemli görsel buluşların ışığında bildiklerimizi alt üst etmekten gizli bir memnuniyet duymuşa benziyorlar. Marsilya'da "Cosquer" mağarasındaki fokların ve penguenlerin, çok yakın bir geçmişte (1991'de), gün ışığına çıkarılmasının ardından 3 yıl sonra keşfedilen "Chauvet" mağarasının içindeki estomp ile yapılmış yabani hayvan resimleri, olağanüstü ve görülmemiş - duyulmamış güzellikleriyle dünyada şok etkisi yapmıştı. Bu resimler özellikle yakın geçmişte yapılan incelemeler neticesinde de tespit edildiği gibi, akıl almaz (yaşı) ile: en yüksek tahminlere göre MÖ. 32.000 yıl önce, yani Lascaux' dan 10.000 yıl önceye dayanmaktadır.

Ardeş bölgesi mağarasının incelenmesinden sorumlu ünlü tarih öncesi uzmanı Jean Clottes'a göre: "bundan böyle sanatın kaba ve değersiz ilklerle başlayıp çizgisel bir gelişme gösterdiği düşünülemez" .

Bu sefer farklı bir ülkede ki diğer bir büyük keşif ise bir baraj inşa edilmesi söz konusu oluncaya kadar kimsenin fark etmediği Portekiz' de "Duoro" nehrinin kollarından birinin kıyısında, 17 km boyunca açık havada "Foz Côa" da çizilmiş gravürlerdir. Tüm bunlar << Mağara Adamının>> birçok paradoks'tan sadece biri değil aslen dışarıya ait bir hayvan olduğunu kanıtıyor. Ayrıca 22.000 yıl öncesine ait yüzlerce gravürü ve içinde gömülü 5 insanı ile 8 sene önce Dordogne'da ortaya çıkan Cussac mağarasından da söz edilebilir.

Burada, homurtular ile kendilerini ifade eden, Cadalozlarını saçlarından tutup yerlerde süründüren silik Pierrefeu ailesinin klişe olmuş davranışlarının son bulunduğu kesin. 30.000 yıl öncesinin << mağara adamı >> aslında, 2008 yılının şehrili insanı ile aynı fiziki görünüme, aynı tanıma becerisine, aynı teknik yeteneklere ve aynı sanatsal yaratıcılığa sahipti. <<Cro-Magnon aslında biziz ve bu hakikati her zaman hatırlamalıyız>> diye vurguluyor Jean Clottes. Defne yaprağı biçiminde şekillendirilmiş çakmaktaşlarına fildişinden yapılmış yarı insan yarı hayvan heykelciklere; ya da Marche mağarasında bulunan bir çizgi filmde alınmış gibi olan akıl almaz karikatürlere nasıl hayran kalınmasın? Tarih öncesi araştırmacısı Emmanuel Anati'nin güzelce söz ettiği gibi Homosapiens sapiens/O günün insanı (<<iki defa bilge>>) bir anda bu meraklı araştırmacı" oluveriyor. O, Silikon Vadisinin bin mühendisinden daha yenilikçi; hiç yoktan aletleri, ölümlere saygıyı, sanatı, mücevherleri, yay'ı ve pişmiş toprağı yaratmış.

Aynı Neandertal, Cro-Magnon'un hödük selefi, güncel bilim tarafından yapılan değerlendirmeden yararlandı ve iki yüzlü - bifaces sophistiqués'lerden istifade edip ölümlerini özenle toprağa gömmeye devam etti. Tabii tüm bu küçük dünya yeri geldiğinde biraz kana susamış gibi ...

İlk toplumlar için çok normal olan ve kendilerine geçici olarak verilen bu uygulama hakkını ecdatlarımızın rencide edileceğinden çekinen bazı eski çağ tarihçileri kabul etmekte çok zorlandılar.

Mağara adamları, insan mı? fazlasıyla insan mı? Bu sorular Lascaux'nun 1940'lı yıllardaki keşfinden bugüne kadar durmadan zihnimizi karıştırmaya devam ettiler.

Tarih öncesini incelemek; rüyaların, masalların, söylentilerin belirsizliklerini yeniden canlandırmak, bilinmezlikler ile ilgili kendimizi aydınlatmaktır. Jean Clottes' a göre, bu durumda şaşırtıcı bir şey yok, zira bizler << kısa bir süredir sanayiye ve kente değin bir kültürde yaşıyoruz. Yüzlerce bin yıldır avcı - toplayıcı idik. Bakın günümüzde hala insanlar, paraya bile mal olsa hala avlanma ihtiyacı duyuyorlar >>.

Picasso'dan, Miquel Barcelo' ya kadar Sanatçıların mağara duvarlarına yapılan resim sanatından esinlenmeleri bir tesadüf değildir. Lascaux tarafından büyülenmiş olan Georges Bataille' da bunu onaylıyordu: <<derin hassasiyetimize dokunuyor , bizleri heyecanlandırmaya devam ediyor>>. La Roc aux Sorciers "Lascaux de la Sculpture" sit alanı bilimsel sorumlusu, Genieve Pinçon << Bu sanat hissiyatımıza hitap ediyor, zira Evrendeki yerimiz konusunda bize bir şeyler söylüyor. Bunu, farklı şeyler ifade eden hayvanlar vasıtasıyla, mantığa aykırı bir şekilde yapıyor" diye yorumluyor. Ne kadar tecrübeli olursa olsun, bu tarih öncesi araştırmacısı, Chauvet Mağarasını süsleyen kurbanlarına doğru uzanan aslanlara karşı anlatılması güç büyük bir korku duyduğunu da söylüyor. Bu çok etkileyici bir manzara, karanlıkta karşılaşıldığında insana hemen dışarı çıkması, orada kalınmaması gerektiğini düşündürüyor.

Atalarımız çok ciddi bir iklimsel ısınmaya maruz kalmışlar...

Tarih öncesi insanlar bizlere bilmediklerimizi mi yoksa daha fazlasını söylüyorlar? Bunun cevabı bilginlerin en temel soruları çözmek amaçlı yaptıkları tartışmaları bile aşmaktadır.

Her şeyin ardından, zamanın başlangıcında ilk Avrupalılar'ın doğa ile iç içe dayanışma içinde bir arada yaşayarak <<kökten komünizm>> gibi bir sistem tatbik ettiklerini öğrenmek, önemsiz sayılmayacaktır, Ya da tam tersine doğuştan yağmacı insanoğlu kundaktan başlayarak planeti yağmalamaya başlayan ve sosyal hiyerarşilerden kurulmuş en kötü vahşete çok erkenden kurban edilmiştir.

Tarih öncesi araştırmacıları tarafından verilen yanıtlar ideolojik eğilimleri doğrultusunda değişiktir ve bunu kabullenmek gerekir. Günümüzde yaşanan olaylardan dolayı, bundan 11.000-12.000 yıl önce yaşanan, deniz seviyelerinin yüz metreden fazla yükselmesine neden olan iklimsel ısınmanın tatlı bir şakaya benzediği ve atalarımızı geçmişte yaşanan söz konusu ısınma ile ilgili çevre konusunda sorgulamak isteyeceğimiz kesindir.

İklimsel ısınma...

Bundan 12.000 yıl önce buzulların erimesiyle birlikte, denizlerin seviyesi birdenbire 100 mt' nin üzerinde yükselmişti. Eski taş çağı tamamlanıyor ve Lascaux' nun parlak uygarlığı yok oluyordu. Mevcut iklimsel ısınma ile, deniz seviyeleri günümüzden 2100 yılına kadar 3 mt yükselir mi? Bilim adamları tarafından günümüzde atılan alarm çığı, tarih öncesi atalarımızı güldürecek gibi zira, tüm gezegende o dönemlerde iki - üç milyon ile sınırlı olan insanoğlu, günümüzde sera etkisi yaratan gazların neden olduğu etki ile hiçbir ortak boyutu olmayan, çok ağır şiddette bir iklimsel değişime maruz kalmışlardı. Söz konusu ekolojik sarsıntı; MÖ 10.000-9.000 yıllarında bir anda gerçekleşmiş gibi görünse de, aslında yavaş değişimlerle oluşmuştu.

Yerküre ekseninin yer değiştirmesi, büyük volkanik püskürmeler, güneş lekelerinin tesiri gibi birçok hipotezler bu konuyu açıklığa kavuşturmak için öne sürüldü. Her ne olursa olsun, neredeyse Avrupa'nın tüm kuzeyini kaplayan buzullar eriyerek devasa hacimde sıvıyı serbest bırakmış oldular. Sular, belki de birçok insan topluluğunu da içine alarak bazı kıyılarda 100 km'nin üzerinde içeriye girerek çok geniş kara parçalarını kapladılar. Tepeler adalara, ovalar bataklıklara ya da göllere dönüştü. Örneğin günümüzde Marsilya' da denizin altında 37 mt seviyesinde bulunan Cosquer mağarasının girişi ve geçitlerinin girişi bu şekilde sular altında

kalmıştır. Kuru ve güneşli soğuk, günümüzde yaşanan ılıman iklime dönüşmüştür. Bölge hayvanları bozkırlara ve tundra' ya uyum sağlarken, ren geyikleri kuzeye yöneldi ancak mamutlar buzullaşmanın sonunu göremediler. Cro-Magnon, bu şekilde çöken, büyük baş avcılığı üzerine kurulu bir yaşam tarzıdır.

Cilalı taş devrimi, insanoğlu yerleşik hayata geçiyor.

Binlerce yıl insanoğulları göçebe- avcı olarak hayatlarını sürdürürler ancak; "geçmiş yaşam tarzlarına sadık kalan << epipaleolitik >>' lerden bazı kalifiye gruplar gün geçtikçe toplayıcı, balıkçı yada midye toplayıcılara dönüşeceklerdir. Açık alanda büyükbaş hayvanların avına yönelik mızrak yerini; ormanlık alanda nişan atışı yapma olanağı sağlayan ok/ yay' a bırakmıştır. Çakmaktaşıdan yapılan ok uçları ve araçlar son noktasına kadar küçültülüyor ve "microlithe"leri oluşturuyorlar. Bu evrede Orta taş çağı insanın inanışları da değişir. Eski avcıların kavramsal, dinsel ve ideolojik dünyaları doğrudan Lascaux yada Chauvet mağaralarının duvarlarında yer alan hayvan öykülerine bağlıydı. Tarih öncesi araştırmacı Jean Airvaux'nun da belirtmiş olduğu gibi "bölge hayvanlarının seyrelmesi, ardından da yok olması bu insanlarda; atalarımızın, hayvanların, düşüncelerin karşılaşmaktan kaçındığı, derin bir sarsıntı yaratmıştır. Ancak insanoğlu, uyum sağlama konusunda çok rahattır; geçmiş kültürlerde hazır bulunan kaynaklara başvurarak yeni durum ile yüzleşmeyi başarabilmiştir>>. Fransız topraklarında terk edilmiş kutsal mağaralar ve görkemli resimler, kayaların yüzeylerindeki mağara sanatı artık yerini soyutluğa götüren daha şematik, daha sevimsiz bir sanata bıraktı. Tarımın ortaya çıkışı; insanlığın geçmişindeki bu köklü değişim, bazı araştırmacılar tarafından, iklimlerdeki sarsıntının uzun vadedeki neticesi olarak nitelendiriliyor. M.Ö. 12.000 yılından önce, insanlar su kaynaklarının civarlarında, gözde yerleşim yerlerinde yerleşik hayata geçmişlerdir. İnsanoğlu bu yeni yaşam tarzına uyum sağlarken sıkıntı çekmenin yanında bitkileri ve hayvanları evcilleştirir.

M.Ö. 8000 yılından itibaren merkezlerde aynı anda doğan, bu "Cilalıtaş Devrimi", Orta Doğu'dan itibaren öncüler halinde , en son toplayıcı-avcı toplulukları yok sayarak yavaş yavaş Avrupa'ya yayılacaktır. Ancak insanoğlu, tarihinin gelişim şeklini değiştiren iklimsel sarsıntının hatırasını unutmayacaktır. Zira, İncil'de yer alan veya İnkâ efsanelerinde anlatılan Déluge'nin evrensel masalında ki, bazı tarih öncesi araştırmacılar bu (cataclysm) tufan'ı ve de getirmiş olduğu köklü değişikliklerin hatırasını net bir şekil de görüyor.

*primitif: ilkel

